

AZ AESTHETIKAI ÉRZÉK, MINT EGYIK ISMERETFORRÁSUNK.

Opzoomer C. W. után.

Opzoomer Cornelius Wilmos neve kevésbé ismeretes a magyar olvasók előtt. Létezéséről legfeljebb csak literátorok, philosophusok és theologusok tudnak, de nem a nagy közönség. Ennek oka vajjon nem abban van-e, hogy Opzoomer nem angol, francia, vagy németnek született, hanem hollandnak és holland tudósnek maradt. A holland pedig, mint némely más derék, jóra való, de kevés számú nemzet el van hanyagolva a német Zeitschriften, angol és francia revue-k hasábjain. Mert a tudományok és ismeretek terjesztésének e három legfőbb esatornája két végtelennel szeret leginkább foglalkozni, a legnagyobb és legműveltebb s a teljesen műveletlen, vagyis „érdekes“ népek viszonyaival. A holland pedig nem érdekes nép többé, mert bár kevés számú nemzet, de még is van virágzó kereskedése, nagy vagyona, műveltsége és irodalma. Van irodalma, még pedig nagyon kifejlett, önálló és becses theologiai irodalma, még ma is, midőn a szellem mozgalmak középpontját nem a theologiai kérdések alkotják, mint a XVI., XVII-ik században.

És ez a nép, mely kedvező fekvésű hazájában, szorgalma által a nyugot romai birodalom bukása után a germán törzsek között legelőbb tudott magának magas fokú jólétet és műveltséget szerezni, — e nép, mely hősileg és diadalmasan védte szabadságát a spanyol Fülöpök támadásai ellen, — e nép, melynek kebelében a humanismus legkitünőbb írója a rotterdami Erasmus született és növekedett, hol Spinoza a legtokéletesebben bevégzett, kristály tiszta, legmerészebb philosophiai rendszert dolgozta ki, hol Rembrandt, Rubens, Van Dyk, van Ostade s mások a holland festészeti iskola kitünő és örök becsű műveit alkották, hol Hugo van Groot az első jogbölcseleti s még ma is nagyrabecsült munkát írta, — e nép, mely ujabbán is kitünő

férfiakat tud felmutatni, vegytudósokat, mint Mulder, physiologusokat, mint Donders, theologusokat mint Scholten, Kuenen, Aosterzee, költőket, mint Jollens és Da Costa, — e nép a közműveltségnek tett szolgálataiért több figyelmet érdemelne, mint a mennyiben általában részesül.

E holland népnek ma egyik legnagyobb tekintélyű írója Opzoomer Cornelius Wilmos, utrechti egyetemi bölcészeti tanár és a holland tudományos akadémia irodalmi osztályának elnöke. Nem egy tanár és pap van ma hazánkban, ki jól emlékszik még Opzoomernek telt, halvány, szeliden komoly arcára, a legfontosabb eszmék hirdetése közben is nyugodt magatartására, a philosophiai kérdések tiszta felvételére, átgondolt, világos, erőteljes és perfect előadására.

Majdnem egy negyed százada már, hogy ugyanazon teremben ugyanazon órák alatt adja elő Opzoomer a philosophiát; s hogy az ő tudománya és jelleme mily nagy hatással van a holland ifjúságra, azt e sorok írója két évi közvetlen szemlélet után tapasztalta. A mi az angoloknak a közel múltban Mill Stuart vala s a mi jelenleg ugyan ott Spencer Herbert, — az a hollandoknak Opzoomer, az első bölcészeti író és tudós.

Opzoomer e nagy tekintélyét jellemén kívül nem annyira munkái nagy számának köszönheti, mint azok becsének. Nézetünk szerint nem is a munkák száma, hanem azoknak becsé és fontossága adja meg írójának a rangját. Elég lesz erre egy pár példa. Spinoza munkái alig terjednek többre két kis kötetnél, s mégis az összes tudós világ ítélete szerint a valaha élt legnagyobb elméjű férfiak közé van sorozva. Zrinyi Miklós költői munkássága egy kötetre megy, de elég ez, hogy belőle a lángeszű eposz költőt fölismerjük.

Mellőzve most Opzoomer többi műveit, négyet akarunk itt megemlíteni, melyek bár különböző czimek alatt, de egymással szerves összefüggésben vannak; melyekben bölcészeti nézeteit bővebben kifejtette. E munkák a következők:

1. Wetenschap en Wysbegeerte.
(Tudomány és bölcészeti.)
2. De Waarheid en hare kenbronnen,
(Az igazság és ismeret forrásai.)
3. De Godsdienst. (A vallás.)
4. Onze Godsdienst. (A mi vallásunk.)

Mindezekben úgy ismerjük meg Opzoomert, mint szabad gondolkodású bölcsészt. Ő az egyén, a család, a társadalom fejlődésében egy magasabb erkölcsi törvény uralmát látja; neki nem kétségbeejtő nyomor az élet, sőt hiszen és bizik annak folytonos javulásában és tökélyesbülésében. Mondhatnók tehát, hogy optimista, az optimisták azon hibája nélkül, hogy e világot minden áron a legjobbnak és legtökéletesebbnek tartaná s annak fogyatkozásait és nyomorát vakon tagadná.

Míg Opzoomer fennebb említett munkái közül az elsőben („Tudomány és bölcsészet“) álláspontját jelzi, a másodikban („Az igazság és ismeret forrásai“) bővebben kifejti, addig a harmadik- („A vallás“) és negyedikben („A mi vallásunk“) kimerítőleg tárgyalja a vallás bölcsészet kérdéseit. És gondolhatni, hogy Opzoomer, ki a tudományban oly határozott ellenfele a dogmatismusnak, a vallásban is ellene küzd, s annak alapjaként csak a vizsgálaton alapuló meggyőződést fogadja el. Sok igaz hitű theologus van Hollandiában, a kinek nem tetszik Opzoomer liberalismusa, de a józan és komoly előadás, mely a szilárd meggyőződés bélyegét viseli, minden oldalról tiszteletet szerez neki.

Nagybecsű munkát végzett Opzoomer az által is, hogy Shakespearenek több tragoediáját szépen lefordította hollandra és aesthetikai jegyzetekkel kísérve magyarázta. A hollandok nem kevesebbre becsülik ezt, mint mi az Arany János és Szász Károlyféle fordításokat. Szépészeti művei közül jeles a Schiller Stuart Máriájáról irt tanulmánya. Nem kevésbé becses az a részlet, a melyet az alábbiakban be akarunk mutatni.

Egy fejezet ez „Az igazság és ismeret forrásai“ czimű fennebb említett munkájából. E könyv első fejezete e kérdést tárgyalja: „Mi az igazság?“ Felelet: az igazság abban áll, hogy subjectiv ismeretünk teljesen egybe illő legyen a tárgyak objectiv lényegével. A második, „Bizonyosság és valószínűség“ czimű fejezetben az objectiv módszer szükséges voltáról szól, mely az igazság megismeréséhez juttat. Azután az igazság megismerésére szolgáló tehetségeket fejtegeti. Ezek: Az é r z é k i é r z é k .*) (Het Zinnelyk gevoel); az aesthetikai é r z é k

*) Megvallom, e barbár hangzású kifejezés nem tetszik nekem. Gondoltam helyébe a „tapintási érzék“, az „érezkelő tehetség“, a „testiség érzéke“ kifejezéseket, de az eredeti technikus terminust, mely a német „sinnliches Gefühl“-nek a hasonlója, egyik se fejezi ki kellőleg.

(Het Schoonheids gevoel); az erkölcsi érzék. (Het Zedelyk gevoel). Végül két külön kötetben szól a vallásos érzékről.

A tudomány nagy feladata az igazság megismerése és földerítése. Miként az elsorolt felosztásból kitűnik, Opzoomer felfogása az, hogy erre nem elég csupán az értelem működése. Mind a természeti mind az erkölcsi világnak sok olyan tüneménye van, melyeket csak úgy foghatunk fel, ha ezek vizsgálásában az értelem mellett a többi lelki tehetségek is részt vesznek. Ezért van az ismeret források közé főlvéve az aesthetikai érzék is, melynek tárgyalása itt következik.

I.

„Endlich kommt doch der rechte Geselle, sagte der Spielmann, denn einen Menschen suchte ich und keine wilden Thiere. Grimm's Mährenen.

Bármily természetesek és szükségesek is az ember indulatai, azok uralma még sem tart mindég. Mihelyt magasabb hatalom jó megszabadításunkra, azonnal elenyészik az előbb uralkodó szükségesség és ujabbnak ad helyet. A szenvedély háttérbe vonul s a tetszés vagy nem tetszés érzete többé nem kizárólag kormányoz. Sőt inkább ennek ítélete, egy magasabb bíró elé terjesztődik, a ki tán egészen más ítéletet hoz. Így, a mi érzéki mivoltunknak kellemes, azt megutálhatjuk, s a mi érzéseinket bántja, azt fontos okok miatt kívánhatjuk. E felsőbb bíró néha az értelem, mely a jövőre mutat s nekünk nagyobb érzéki élvezet vagy fájdalmat helyez kilátásba, mint a mi azon pillanatban reánk vár. Néha pedig erkölcsi természetünkben keresendő az, a mi kötelességkép állítja előnkbe a mi nekünk kedvetlenséget okoz, s tiltott élvezetül azt, a mi kellemes hatással van reánk. De az értelmen és erkölcsi érzéken kívül még az aesthetikai érzékben is szólhat ez hozzánk. Nem ritkán történik, hogy a mi érzéki természetünkből kifolyólag kívánatosnak és szükségesnek tartunk, egyszersmind mint rút, ellenszenvünket költi fel, mig az a mi fájdalmasan illet és bánatos könyeket okoz, szépsége által csodálatunkat vonja magára. Kigondolna arra, hogy egy kukorica vetést szépnek nevezzen, vagy a hasznos tehénnek adja a szépség díjat s oly tetszéssel szemlélje azt, mint pl. a ránk nézve oly kevésbé

hasznos, gyakran épen veszélyes oroszlánt. S mikor a cikázó villámok megsemmisítéssel fenyegetnek minket, vagy egy tengeri viharban a hajótöröttek segély kiáltásait halljuk, ha szánalom és remegés között is, ki ne találná szépnek és magasztosnak a duló természeti hatalmak működését? Itt tehát olyan itéletet hozunk, mely sem az észrevevésből nem származhatik, mivel az csupán a jelenet megismerésére ügyel, sem pedig a szánalom vagy részvétből, minthogy az épen ellenkező véleményre vezetne. A megismerésnek tehát egy egészen új forrásával van itt dolgunk, a mit nem lehet máskép neveznünk, mint a *szép iránti érzék*.

De mi a szép? Ha valaki azért tenné ezt a kérdést, hogy a reá kapott feleletből fogalmat szerezzen magának a szépségről, a nélkül, hogy a szép érzékével birna, a feleletet azonnal megtagadnám. Az érzet itt nem a második, hanem alapforrása a szépről való összes fogalmainknak. A mily lehetetlen az előtt, ki fájdalmat soha sem érzett, a fájdalom érzetét magyarázat által felfoghatóvá tenni, ép oly képtelenség a szépségről való beszéd által segíteni azon, a kiben a szépség érzete hiányzik. Mind az a mit a szépségről tudunk, mind az a szép iránti érzékünknek köszönhető, nem egyéb ez, mint ama hajlamnak és fogékonyságnak határozott, szabatos kifejezése. Ha pedig ez egyszer meg van alakítva, akkor, mivel a természetben minden összefügg, ez a kifejezés az érzetre is befolyást gyakorolhat. Ha azonban nem helyes a kifejezés, hanem egyoldalú, vagy túlozott, úgy hogy a tárgyat nem kellőleg nevezi meg, akkor ártalmas befolyása lesz, mely szerint nem csak a fogalmakat zavarja össze, hanem magát az érzetet is megrontja. Az érzék e szerint nem mindig szükségkép egészséges; beteges is lehet, beteggé téve az által a mi az izlésnek kölcsönözve látszik lenni. Ennél fogva valamely hamis tan hatását károsnak tartom az izlésre. Valameddig ily tan érvényben van, gátolja a szépérzetnek szabad nyilatkozásait, s az ember erőszakot tesz magán, ráadja magát, hogy a mi valóban rút, szépnek találja, szépnek érezze. Sokáig küzd ezzel a romlatlan izlés; de ellentálló ereje mindig gyengébb lesz; végre már nem romlatlan, már el van fajulva, a jó izlés rosz izléssé lett. Így a viz, mely az üde, egészséges forrásból eredett útjában mérges anyagokkal megrakodva, eredetéhez visszatérve, magát a forrást mérgezte meg.

Az a kérdés merül föl itten: van-e határ és biztos különbség

a jó és rossz izlés között? Épen azért mert csak izlés, nem mindenik csupán subjectiv dolog-e? Mindenki jónak tartja a maga izlését s rossznak a másokét. Tehát nem önkényes, nem esetleges-e mindez, annyira, hogy ama reményt vesztő nyilatkozattal kell végeznünk: az izlés különböző. Valóban alig telik el egy nap, hogy e kifejezést ne hallanók. A természet tudós, ki tudományába mélyedve csak olykor-olykor, csak futólag szentelt egy pillanatot a művészetnek, gyakran csak a napi divatnak, melynek műveit természetesen minden alkalommal látja és hallja, nem restelli ezt ajkaira venni. Más szaktudósokkal épen így van. Nagy merészséggel mond ki mindenik egy-egy ítéletet. Ha éveken át a művészet remek szerzeményei közt éltél, minden időközön keresztül csodált mester művek nyomultak lelkedbe, mindig tisztelt műbirálók olvasása és tanulása által gyakoroltad és erősítetted gondolkodásodat, mindez semmit sem ér, nyersen szembe állítja véleményét a tieddel, s ha egy száfoló szót kockáztattál s ellenfeledet a művészet alap elveihez akartad vezetni, — végre is a változhatatlan kevélység gunyosolyával, rendületlen önbizalommal eme hatalom szót kiáltja fejedre: az izlés különböző. Mit gondolna, vagy mondana ez a tudós felőled, ha az ő szakmájába be nem avatva egyszer valami igénytelen, ártatlan véleményt mernél nyilvánítani s általa kellőleg helyre igazítva mégis állításod mellett maradnál s végre azt mondanád; a vélemények különbözők? Ezt vetné, és nagyon helyesen ellenéd: bizonyára különbözők a vélemények, a tudatlané egészen más mint a tudósé, de csak emezé helyes. Igen jelesen van mondva, s te is nyugodtan elfogadhatnád. Te is így felelhetnél neki: bizonyára az izlés különböző; egészen más izlése van annak, ki a nagy mesterek lábainál ült, ki a szép iránti érzéket s a művészet felől való fogalmait képezte, fejlesztette, — a költészetre nézve Homer és Sophokles, Shakespeare és Göthe iskolájában, a képzőművészetekre nézve a régiek, vagy a Rafael és Michel Angelo csarnokaiban, a zenére nézve Bach és Händel, Mozart és Haydn műveiben; és egészen más annak izlése, ki nem tudni hanyadik rangú istenektől vette benyomásait. Nevetséges hiúság volna, ha gyermek akarná hirdetni a tudomány jóslatait, de nem kevésbé nevetséges, ha magát mindenki feljogosítva érzi a művészet templomában, ha nem is papnak, legalább ministransnak föllépni s a füstölőt kezébe venni. Az avatatlanok kon-tárkodása itt is szentségtörés.

Nem lehet kifogásunk az ellen, hogy a szép izlését az érzéki izléssel hasonlítják össze, mint tenni szokták, hogy védelmezzék ama hatalom szót: az izlés különböző. Még ezen összehasonlítás daczára is ki lehet mutatni azon állítás semmit érő voltát. Készségesen elhiszem, hogy egyik étel, vagy ital jobban izlik neked, mint a másik; azért sem neheztelek, ha lyrai költészetet többre becsülöd a drámainál, vagy megfordítva. De el kell ismerned, hogy az érzéki izlésben valami általánosan emberi van; ha a cukrot keserűnek találod, elismered, hogy gyomrod s azzal együtt izlésed is megromlott. Nos, a szépben is valami általánosan emberi van, s ennek birodalma végtelenül nagyobb. Képzeliédésünkre, épen úgy, mint érzéki szerveinkre, a külvilág állandó és változatlan törvények szerint szokott hatni, s ezek a törvények nem csak egyesekre érvényesek, hanem mindenkire. Itt is, mint fennebb mondók megromolhatnak az izlés. Nagy a megszokás befolyása; miként ez által nem érezzük többé egy időn túl a dohánynak kellemetlen, keserű ízét, úgy nem találjuk rútnak többé a rútat sem, a megszokás folytán. De szerencsére nem minden ember és nem minden idők izlése volt megromolva. S ha néha Vergilt Homer fölé és Popet Shakespeare fölé emelték is, ettől a véleményről mégis eltértek. Egy ideig dúl a ragályos betegség és elterjed mindenütt, de azután elvonul s az előbbi egészség visszatér.

Nem nehéz a fennebbiekből egy következtetést vonni. Ha azt akarod megtudni, hogy romlatban-e az izlésed, kérdezd az emberiséget. A mi az idők minden viharával dacolt, az valóban állandó; az a fény, mely minden körülötte gyújtott világosságot, bármennyire magasztalták is az emberek, elhomályosított, az bizonyára tisztább világosságot terjeszt. Vannak a művészetnek oly művei, melyeknek bece minden féltékenység, minden ellenállás felett diadalmaskodott, s melyek bár néha félre ismerve vagy feledve voltak, mindig újra feltűntek és teljes méltósággal foglalták el helyöket. Vannak a művészetnek remekei, melyeket időnként nem kezdetek becsülni, s a melyektől lassanként az emberiség mindinkább eltávozott, míg oly szélsőségre jutott, melytől önként visszahökken; de a melyekhez a nagy szellemek, kik a művészeti izlés helyreállítására és tisztázására valának hivatva, s kiknek rendeltetése az vala, hogy a művészetet hanyatlásából újra kiemeljék, visszatértek, mivel csak ezek voltak képesek új és magasabb életet fölkelteni. Ilyen remek műveken

probáld meg izléseidet. Egy oly férfiu, mint Göthe, ebben is példány képedül szolgálhat. Mikor ő még ifju korában a drezdai képtárt szemléli, az a meggyőződés él benne, hogy abból még soknak rejtve kell előtte maradnia. De nem teszi magát elismert remek művek bírójává, sőt inkább jóhiszemüleg elfogadja azoknak jelességét, bár még nem látja be azt.**) Mikor még mint tanuló, a tiszteletre méltó strassburgi Münstert megismeri, nem az a szándéka, hogy ítéljen, hanem, hogy tanuljon. Úgy akarja, hogy az épület, a mint van nyugalmason hasson reá. S habár a goth építészet gáncsolói közt nőtt is fel, s habár nem is tudta magát azok elöitéleteitől megszabadítani, itt alkalmat talál és felhasználja azt, nem arra, hogy a maga építészeti elméletét reá alkalmazza, hanem hogy azt tisztázza és javítsa.**) Később is Rómában, az egész világ ezen akademiajában, mint Winkelmann nevezi egész meggyőződéssel vallja, hogy a léleknek teljesen szabadnak kell lenni, mert a művészet legfensőbb teremtményeit csak úgy értheti meg helyesen; Rafael műveinek első benyomásával meg nem elégedve, mély tanulmányozást szándékozik tenni, hogy azokat egészen élvezhesse; s a művészet teljes szépségének felfogására nem tud jobb útát, mint hogy szerény tanítványkép figyelmesen hallgasson s szívét a nagymesterek befolyásának nyitva tartsa.***) És valóban nincs is más út. Ha előbb nem voltál tanítvány, és pedig a legjobb iskolában, kontár lehetsz, de mester nem fogsz lenni. Ha azt akarod, hogy egykor hasonló műbíráló légy képezd lassan művészeti elméletedet, és képezd csupán azon fölemelkedett szellemek lábainál, kiknek művei a művészet valódi revelatioi. Ha ezeknek műveiről kölcsönözted elveidet és tanaidat, az önbizalom lelkesíthet. De ha oly tudományt hirdetsz, mely szerint Sophoklest Racinenak, Shakespearet Voltairenak alárendeled, a festészet koronáját Hogarth fejére teszed és Rafaeltől elveszed, Berliozt édig emeled és Mozartnak csak annyit engedsz meg, hogy az ember füleit csiklándoztatni tudta, biztosnak tarthatod, hogy nem az egész emberiség tévedett, hanem te vagy a tévúton.

Mit kell tehát tennünk, ha megakarjuk ismerni, hogy melyek a valódi szépek a vonásai? Ugyanazt, mit mindenütt tennünk kell.

*) Goethe's Werke XXV. B. 172. 1.

**) Goethe's Werk. XXV. B. 227 1.

***) U. o. XXVII. B. 244, 214, 237. 1.

Egy természeti tárgynak csak megfigyelés által ismerheted meg a tulajdonságait. Ha tudni akarod, hogy miben állanak a vallás vagy az erény ismertető jelei, kísérd figyelemmel azt, a ki az erényt gyakorolja, és a vallásos embert és gondosan tanulmányozd annak jellemét. Így van ez a szépséggel is. Keresd ott, a hol van, nincs más mód annak lényegébe hatolni. S ha azt kérded, hol van az, hol kell keresned, — azt felelem: sehol másutt, mint a természet, vagy művészet szép műveiben. A szépség nem létezik önmagában, az csak valami egyébben van, a tájban, az épületben, a képben, a festésben, a költeményben. Ott kell azt nyomoznod; ott kell vizsgálnod, mi az, a mi azon tárgyakat a szép névre jogosítja.

Ha ilyen terv szerint fogunk a munkához, a szép első ismerető jegye, a szép forma lényege nem maradhat sokáig titokban előtünk. Nem áll az egyébben, mint a harmoniában. Gyakran hibásan fogták fel ezen harmoniát és összezavarták a symmetriával. Még Herder is elkövette ezt a hibát.*) Észrevették, hogy a szép művek nagy számában symmetria találtatik, és csak a szépség árán lehet azt mellőzni. De joggal kiáltották ki ezt a kelléket, a mi gyakran helyes, határtalan, általános érvényű törvénnyé s vélték azt, hogy csak magában a symmetriában már meg van a szépség. Mert ez mégis csak alsóbb rendű érdekekkel bír, alá kell ezt rendelni magasabb érdekeknek, úgy hogy csak ezekben kereshető a szép. — A symmetria könnyen merev és természetellenes lesz; lenyűgöző kötelék a szabad nyilatkozás eszköze helyett; már ebből látszik, hogy nem lehet ez a vég cél, hanem egy magasabb hatalom uralkodik rajta. Ez a hatalom a harmonia. A szép formát illetőleg ez a legfőbb; ez valóban a végcél s nem eszköze valami egyébnek. — Sok műdarabban semmi symmetriát sem lehet fölfedezni, de nincs oly műdarab, melyben a harmonia hiányoznék. És miben áll ez a harmonia? Abban hogy tökéletes összhangzás van azon benyomás között, melyet a mű alapjául szolgáló gondolat és annak kidolgozása minden egyes részeiben reánk gyakorol. Mindannak, a mi művében van, közre kell működni, hogy tisztán és erőteljesen kifejezze, a mit hozzánk beszélni akar; szükség, hogy az egésznek jelentését minden részlet erősítse és emelje. Legyen bár a részek közt ellenkezés, nem okoz nehézséget, ha ez az ellenke-

*) Herders W. XXXIII B. 32. 1.

zés az egésznek benyomását meg nem rontja. Ez ellenkezés még elevenebbé teszi az egésznek benyomását, tán mint ellentét, mint dissonantia, a műdarab általános hatásának is nagy hasznára van. Ekkor megérdemli elismerésünket, mert a harmonia uralma alatt marad, s csak arra szolgál, hogy azt az öszhangot jobban éreztesse. — De mihelyt az ellenkezés nem az egyes részek közt van kölesönösen, hanem a részek és egész között, azonnal meg van zavarva az öszhang; a művész oly eszközt választott mely czéljával ellenkezik; kettős fáradságot hasztalanul végzett. De nem csak hasztalan munkát végzett, mindent elrontott, a mit csinált, mindent lerombolt a mit épített. Ha munkájának egyik részét a másik által csak eltörölte, csak azt vethetnék ellene, hogy bevégzetlen; de így minden részt megfosztott erejétől, és egy bevégzetlen, de szép mű helyett, egy rútnak adott életet. Bámud a vihart, s ha azt kérdik, miféle benyomást tesz reád, azt feleled, hogy nem költ az benned más gondolatot, mint a magasztosság, fenségesség, nagyság és mindenhatóság gondolatát. De változtasd meg e pompás természeti jelenségnek csak egy részét, s meglátod, mi marad belőle. Képzeld, hogy a menydörgés magasztos harsogása egy keskeny csőven kibocsátott, éles vasuti sikkantáshez hasonló hang által van kicserélve, s minden fenségessége füstbe megy. Vagy cseréld fel képzeletben a nehéz, alant vonuló fellegeket, melyek már színökkel és a láthatára nehézkedésekkel is szorongatnak és a tehetetlenség érzetével töltenek el, cseréld fel ezeket a tiszta kék éggel, s az egész zivatarnak semmi helye többé. Nem máskép van a művészetben. A nagy mesterek munkájából sohasem hiányzik, a mit karakternek neveznek, s még ott is a hol ellentétek vannak a részek között, s így látzólagos hiány van is, csak arra szolgál, hogy a karaktert erősebben kitüntesse, s hiba helyett szépségnek lehetne nevezni. Kitünő itéletet mondott Hogarth a Glykon Herkulese fölött. Az egész alak czélja az, hogy a rendkívüli erő benyomását keltse föl. Minden erre van számítva. „Minden része a szobornak“ — így hangzik a műbírálo nyilatkozata, — „oly nagy erő számára, oly jól van beosztva, a mint azt az emberi alak csak megengedi. — A hátón, mellen, vállakon kifejtett csontok vannak, és oly izmok, a milyenek a föltételezett erő számára a felsőbb részekhez találnek, de mivel az alsóbb részekhez kevesebb erő vala szükséges, az éles eszű szobrász ellenkezve minden újabb szabályokkal, melyek minden résznek arányos nagyítását paran-

esolják a lábak felé lassanként kisebbítette az izmok nagyságát, és ugyanazért a nyakat vastagabbnak csinálta, mint a fő bármely részét, mert máskép az alak szükségtelen teherrel volna elhalmozva, mely erejének, és így karakterizáló szépségének ártott volna. Ezen látszólagos hibákat, melyek a régieknek nagy anatómiai ismeretét, valamint egészséges ítéletét bizonyítják, nem találja az ember a Hyde-park olomutánzataiban.“ És ép ily helyesen írja ugyan ő: „Az igás ló fajára és alakjára nézve ép annyira különbözik a paripától, mint Herkules Mercuriustól; tedd a hátas ló szép fejét és csinos nyakát az igás ló vállaira, a maga durva feje, vastag és egyenes nyaka helyett, s az igás lovat nem szebbé, hanem idomtalan ruttá teted, mert a műértő ezt az összekapcsolást, mint helytelent elvetné.“ Így mindenütt öszhangnak kell uralkodnia; a tartalomnak az alakkal, a részeknek az egészszel egyeznie kell; a műben semmi sem lehet szükségtelen, vagy céltalan, mindent a darab értelme és karaktere kell, hogy követeljen. Ez volt Hirt véleménye is, midőn a szépséget a karakteristikába helyezte, mely ítélet helyességét méltán védelmezte Hegel*) is Meyer támadása ellen. Igaz, hogy ez a művészeti elv túlhajtható s nem ritkán, a karakter kitüntetése céljából, a vonásokat oly élesen rajzolták s a színeket oly kirivólag alkalmazták, hogy a mű nem lehetett egyéb torzképnél. De a túlajtás nem követése egy elvnek, sőt inkább ez meggyalázza és eltorzítja azt. A ki azt képzeli, hogy a rossz embert nem lehet elég undorítóan rajzolni, túlzása által nem embert, hanem szörnyet állít elő. És még ez az esztelen túlajtás sem vonhat le semmit amaz elv fontosságából, hogy a gonosznak előállításában mindennek közre kell működnie, hogy gonoszsága tisztán ki legyen tüntetve. Abban áll a művész hibája, hogy hiven ragaszkodva ama szabályhoz, csak egy oldalról tartotta azt szem előtt, míg másfelől teljesen mellőzte. Hol a gonosz embert kell előállítani, mindennek közre kell működnie, nem csupán, hogy gonoszságát kifejezze, hanem annak is, hogy egyszersmind embernek is látszassék, kiben a valódi emberi természet a bűn által még nincs egészen megsemmisítve. A művészi munka csak azért fajult karikaturává, hogy az egyik rész túlzása elnyomta a másikat. A művész egyoldalú volt s a művésze körében az egyoldalúság csak a szépség kárára lehetséges.

---

*) Aesthetik I. 25. l.

II.

A szépség harmonia, de ezzel a meghatározással nincs még eléggé körülírva. Láttuk, hogy a harmonia öszhangzás a részek és azon benyomás között, melyet az egész céloz; öszhangzás a tartalom és forma között; a között, a mit a szép mű szerzője nekünk mondani akart, és a mód között, melyen azt mondja. De ezzel a tartalomra nézve még semmi sincs eldöntve. Vagy tán ez egyáltalán nem jön számításba? Lehet e szépnek nevezni a művész munkáját, midőn az alak teljesen megfelel a tartalomnak, de az a tartalom bennünk semmi érdeket nem tud kelteni? A mit a művész nekünk mondani akart, tán jól kifejezte, de a mit mondani akart olyan semmi, oly jelentéktelen, hogy nem érdemli meg a figyelmet; oda ítéljük-e munkájának a szépség díjat? A mit a festő nekünk felmutatni akart, mesterileg előállította, minden rész arra szolgál, hogy a szép benyomását emelje; de ez az egész benyomás nekünk kellemetlen, a tárgy visszataszító, szép érzékünket sértő: szépnek kell e mégis mondani a képet? Csak rossz ízlés idejében, midőn a művészet sajnálatos tévúton van, lehet ezt állítani. A nagy műrekekben, melyek minden korszak csodálatát kivívták, a szép formával olyan tartalom van párosítva, a mely valóban tartalom; eszme és jelentőség van benne, a mi valóban jelent valamit. Ezen mester műveken látszik, hogy az öszhang követelménye elégtelen*), a tartalomnak méltónak kell lenni a szép formához.

De mi történik akkor, fogják kérdeni, a holland iskolával? Ennek műveiben egészen hiányzik a gondolat, s csodálatunkat még sem tagadhatjuk meg tőle. Ez a tárgyait a természetből veszi, a közönséges életből, és a mit választ, olyan természetű, hogy maga a kép semmi érdeket nem tud kelteni. Itt tehát csakugyan jelentéktelen tartalom van, s mégis valódi művészet teremtményeivel van dolgunk. Ez utóbbit örömet elismerem, de az elsőt nem engedhetem meg. A holland mesterek igazán szép festéseiben épen nem találok gondolat hiányt. Igaz, úgy van, hogy itt nem állunk egy nagyszerű, fenséges gondolat kifejezése előtt, de hibáztatnám azt az embert, ki csak arra akarna figyelni, a mi nagyszerű és fenséges, és semmi érzéke nem volna az iránt, a mi egyszerű, érzelemteljes vagy szellemi. Erős

---

*) Hegel: Aesthetik I. 25. 1.

hangon szólnak hozzád a világ történet nagy eseményei; bedugod-e azért füledet családi életed apró eseményeinek megindító, vagy ártatlan, szeszélyes hangjai előtt? Ez a szó: *gondolat*, oly különös méltóságosan hangzik; úgy tűnik fel ez, mintha csupán bölcsészeti tételekkel volna dolgunk, s mintha a gondolatnak a műrekekben való követelése azt adná értésünkre, hogy a művésznek munkájában valamely mélyértelmű igazságot kell kifejeznie. Úgy fogták ezt fel, valóban, s később látni fogjuk, hogy minő tévutra vezette ez az embereket és minő, a lényegével ellenkező feladatot adtak a művészetnek. Ha csakugyan ez volna a szónak értelme, pálczát kellene törnöd a legszebb műrekek felett. Vagy, így fogva fel a dolgot, hol van a gondolat Murilló spanyol virág áruló leányában? Semmi fenséges gondolat nem lebegett a halhatatlan mester szelleme előtt s ha a képet elhagyod, semmi új igazságot nem jegyezhetsz föl bölcselkedő jelmondataid közé. Szegény Murilló, kit annyi száraz tudós megszegyenített, semmi más gondolat nem vala benned, mint az ártatlanság s e gondolat előtted élő alakká lett, melynek birtokáért örömet odaadnék egy nagy halom értekezést, melyek telve vannak gondolatokkal. Még tovább mehetek. A „Krisztus temetése“ elé lépünk, Titian műve elé. Ha azt akarod, hogy gondolatokkal foglalkozzál, hogy ítéled körét kitágítsd, ne maradj itt sokáig, menj inkább egy tudós magyarázóhoz, vagy szigorú dogmatikushoz, ott kielégítést találsz. Mi egészen egyebet akarunk, mikor a műdarabban gondolatot keresünk. Szeretetre méltóság, ártatlan öröm, tiszta részvét, megnyugvás, bizalom, ezeket tartjuk mi olyan gondolatoknak, melyeknek a művész életet kell, hogy adjon, s a melyeknek életet adhat, mert alkalmasak a művészet általi kifejezésre. Nem minden művészeti gondolat (lehetne tán ennek nevezni) áll előttünk hasonló magasságban, egyik sokkal alantíbb mint a másik; az érzelemnek végtelenül nagyobb mélysége, bensősége és gazdagsága szükséges ahhoz, egy Niobe fájalmát úgy megérteni, hogy az szózatot alakot vegyen föl, mint egy iskolás gyermek örömét élénken felfogni, ki az első jutalmat nyerte. — Ezért van egyik műdarabnak több becse, mint a másiknak; a gondolat, mely itt kifejezve van, magasabb, mint az, mely amott szól hozzánk; de mégis mind a két esetben van egy gondolat, mely figyelmünket megérdemli. Még egy egyszerű méhkosár, vagy egy kis magányos zúg is, habár a festészetben épen nem helyezük magasra, tetszősége, szín- és compositióban való költészete által lebilin-

cselhet, miként lebilincselhetne a valóságban is. De fess le nekünk egy szobát, mely a használatra célszerűen van berendezve, egy tanuló szobát könyvekkel, földabroszokkal, a hogy azt a tudomány kívánja, de a nélkül, hogy abban valami sajtóságaos lenne, egy szobát, melybe a legnagyobb közönnyel ülnénk le s szemünket elfordítandjuk vásznadról. Vagy rajzolj állatokat és gyümölcsöket, úgy amint azokat a boltba küldenéd eladni, s a szépség érzetét egy pillanatig se tudnád bennünk fölkelteni. A művész, kinek épen semmi mondani valója nincs, teljességgel nem nyújt valódi műdarabot; elismerhetjük ügyességét, tehetségét, találó eljárását, de sajnáljuk, hogy annyi fáradságot fordított arra a mi legfenebb is tanulmányának, és soha semmi többnek nem mondható.

Ugy tetszik nekem, hogy ennek kell tulajdonítani, hogy mi a szép szemléletében a művészeti szépre szoktunk szorítkozni, s a széptan és művészettan szavaknak ugyanazon jelentést tulajdonítunk. Nem azért, mintha vakok lennénk a természet nagy szépsége iránt, hanem mivel ennek tüneményeiben kifejezett gondolatok ép oly messze kívül esnek értelmünk körén, mint embertársaink gondolatai. A természeti tárgyak legközelebbi okainak, mivel azok nem egyebek természeti jelenségeknél, nem tulajdoníthatunk gondolatokat. Micsoda gondolat van kifejezve egy pompás tölgyfában? A makkjában ezt nem kereshetjük. Föl kell emelkednünk a természet végtelen okára, a személyes Istenre. De Isten gondolati előttünk nem oly könnyen érthetők, mint az emberek gondolatai. — Itt nem kell fölemelkednünk minden dolgok okára; itt a szépnek nevezett tárgy legközelebbi okában, a művész szellemében találjuk, a műdarab gondolatát. — A makk, melyből a tölgyfa lesz, nem akar a mi képzeletünkhöz, szívünkhöz, szellemünkhöz szólani; ez a makk a létrehozásnál nem gondolkozik; de a tölgyfa festője gondolkozott, midőn választásában megállapodott s midőn munkájával foglalkozott. Tán egy fa ébresztette fel őt, melyet a természetben látott, de ez a természetes fa az ő munkájának mégis csak távolabbi oka; a legközelebbi ok csak a művész szellemében van, melyben azt ama fa előidézte.

Ezen okoskodásból különféle igazságokat vonhatunk le. A szellemből sarjadzva a művészet soha sem tagadhatja meg eredetét. A művészeti munka az embernek, az emberi szellemnek a munkája; ezt az elvet a művésznak soha sem szabad szeme elől téveszteni. Az

általa teremtett műven meg kell látszani annak, hogy az a szellemből született és a szellemhez szól. Csak ha az ember megértette és becsét felfogta, csak akkor lehet bevégezve, és annál inkább mentől többen értik meg és becsülik, még a legjobb és legműveltebb egyéneket sem véve ki. Nem lehet megelegedve még, ha mint Zeuxisről beszélük, az állatokat rá tudja szedni. — Egész művészete nincs a csalásra szánva; látszatra, mutatványra kell ugyan törekednie, de az igazságot kell mutatnia, láttatnia és kinyilvánítania. És ez az igazság csak az ember számára létezik; állatokra a művészet nem gondol, mivel hogy az állatok nem gondolkodnak emberileg. Elmésen van ez kifejezve ama rövid mesében, melyből ezen értekezés jelmondatát vettem. A zenész mint egy második Orpheus, hangszerével csalogatja magához az állatokat, de nem elégszik meg ezzel; még mindig egyedül érzi magát. Csak mikor egy szegény favágó jelenik meg, csak akkor van megelegedve; nem az oktalan állatot kereste, hanem az embert. Szerencsénk, ha a művészek mindig az embert keresik.

De az embert fel is találni, ötlet valóban vonzani és lebilincselni, szükséges, hogy neki valami olyan mondani valónk legyen, a mi őt érdekli. Ha azt akarod, hogy reád hallgassanak, oly beszéddel állj elé, a mire érdemes hallgatni. Csupán ebben áll a nagy titok. A művésznek, ki magasztos czélját elérni akarja, sokkal több dologban kell magát gyakorolnia, mint művészetének technikája; mindenek előtt lelkét kell kiművelnie, értelmét és szívét nyitva kell tartania a természet és az emberi élet kimeríthetlen gazdagságával szemben. Nem lehet ezt a leckét elég gyakran hirdetni. Csaknem példabeszéddé vált azoknak egyoldalúsága és szűkkörűsége, kik művészeknek hivatják magukat, de valóban e nagy névre semmi joguk sincs. Csak ritkán található a művészetnek oly valódi fölkentje, kinek nagyobb és több oldalu a műveltsége, mint a tömegnek, melyhez műveiben szólani akar. Korunk, mely nevetségig isteníti a technikai ügyességet s melyben mindenütt burjánzik a virtuozitas, e tekintetben inkább hátra megy, mint előre. Már magának e buja tenyészetnek ki kellett volna gyógyítani ez istenítésből; mutatja ez, hogy a dolog, melyet annyira tömjéneznak, valóban nem oly nehéz; a legszebb és legbecsesebb növények bizonyára nem oly mindennapi burjánok; inkább a burján szaporodosáról szoktunk beszélni. Bizonyára oly ember, ki egy talentumát szünetlenül gyakorolja, de a másikat el-

hanyagolja, a művészetben nem tartható vezér férfinak; csak az lehet ilyen, a ki egy teljes igazi ember, ki az emberi természet minden nemességét kifejtette magában. Még édes kevés van azzal téve, hogy gondolataidat jól ki tudod fejezni; az a fődolog, hogy jó gondolataid legyenek. Az első nélkülözhetetlen, de mégis csak eszköz, s mint Plato a maga Phaedroszában oly jelesen átlátta, nem egyéb ez mint előkészület a művészethez, de semmi esetre sem maga a művészet.

Vagy attól félsz, hogy nem ért meg a nép, midőn folytonosan a te szellemed képzése és művelésével foglalkozva, annak a népnek sokkal fölébe emelkedel? Igaz, a ki azt akarja, hogy megértessék, ugyanazon színvonalra törekedjék állani, mint hallgatója. De bizonyára tudod, hogy kétféle módon lehet a különbözőt egyenlővé tenni; a magasabbat leszállíthatod, az alsóbbat fölemelheted. Az első módot az a művész követi, a ki a maga méltóságát elfeledi és a ki, hogy a tömeg magasztalását megnyerje, hizelkedik neki, annak tekintetét lesi, és szabadság helyett szolgaságot választ, mindig készen állva, hogy annak uszályát aláztatatosan utána hordja. A második uton találod a valódi művészt, a ki nem akar leszállani a néphez, hanem megfordítva a népet akarja magához fölemelni. Nem követi a rossz ízlést, hanem kiirtja azt, és jó és tiszta ízlést állít helyébe. Meg van győződve, hogy a magasabb szellemnek hivatása másokat képezni, nem pedig azok szeszélyéhez alkalmazkodni. És eléri a nagy czélt, melyet magának kitűz. A történelem tanítja, hogy a művészet mezején az ünnepelt szellemek nem szolgálai, hanem vezérei a tömegnek s hogy ezeknek, mikor hamis irány kapott lábra és a rútat bámulták és tömjéneztek, elég bátorságuk volt más útra térni és az uralkodó művészeti felfogással nyilvánosan szakítani. Eleinte tán inkább el van vakulva, hogy sem az ő nagyságukat lássa, de mégis hamar magára vonja a közfigyelmet; az igazság a természet ereje elismerést szerez; a szemek megnyílnak a végletnél, hova az ember tévedett; a tömeg hagyja magát vezetetni; végre mind a helyes úton vannak és gúnyt üznek előbbi tévedésükből.

III.

A szellemből származva a művészet, soha sem tagadhatja meg eredetét. Megtagadja pedig akkor, midőn legfőbb célját a természet

utánzásába helyezi, midőn a természeti tárgy, a helyett, hogy a műszereménynek távolabbi oka volna, annak legközelebbi oka, és a művész a szépet nem a maga, tanulmány által képzett szelleméből hozza létre, hanem egyszerűen a természeti tárgyakat utánozza, a nélkül, hogy előbb a szellem itéletét meghallgatná a felől, hogy igazán szépek-e azok? És mégis ez a tan, hogy a természet hű utánzása a művészet eszményi célja, kell, hogy legyen, nagyon is elterjedett. És ez nem is különös. Mert ugyanis, mihelyt valami műdarabot szemlélünk, nem azt követeljük legelőbb is, mindnyájan, hogy természetes legyen, hogy öszhangzásban legyen a természettel? s a legsúlyosabb kifogás, melyet ellene teszünk, nem az-e, hogy természetellenes, hogy nem igaz? Kérdezzétek meg a festőtől. Mikor ez virágokat, gyümölcsöket vagy fákat fest, saját képzelődése szerint teszi-e, vagy a természethez alkalmazkodik a színt és alakot illetőleg? Bizonyára kék rózsával, vagy pálmalevelű tölgyfával nem nagy dicsőséget szerezne. És ha tárgyául az embert választja, nem úgy igyekszik-e lefesteni, mint a milyen, s nem undorodnatok-e meg, ha a kézre hat ujat tenne, vagy a két szemet egy nagy szemmel cserelné fel a homlokon, mint a hogy a Cyklopoknak volt a görög mythologiában. A testnek legkisebb eltérését vagy torzulását bizonyára hibának tartjátok, és igaz rajz az első, mit a festőtől kívántok. Még az életképekben is hű utánzást követeltek és Terburghról nem sokat tartanátok, ha kételkedni kellene, hogy az ő atlacában nem több-e a selyem, mint a bársony? Gondoljatok azon következményekre, melyeket a dráma iránt tápláltok. A víg- vagy szomorújáték költője, a ki nem létező emberi jellemeket rajzolna, nem számíthatna tapsaitokra. És a színész? Ha ez egy csendes, egyszerű szerepben a felindulás miatt magán kívül van, vagy a legmagasztosabb és komolyabb pillanatban vékony hangon suttog vagy enyeleg, megvetéssel fordultak el játékától és hamisnak, természetellenesnek mondjátok. Tanulmányozd a természetet, kiáltjátok neki és szabadulj meg általa rögeszméidtől. Tanulmányozd a természetet, e szó soha sem volt haszon nélkül mondva. A ferde ízlés korában, midőn a képzelődés zablája igen tágra volt eresztve s már semmit sem törődtek az igazsággal, a természetre való utalás az egyetlen mentő eszköz volt. Ez volt a sarkesillag, mely a hajósnak ismét megmutatta az irányt, melytől annyira eltávozott volt. Tanuld a természetet, ezt a mi napjainkban

sem lehet igen sokszor ismétetni, mert most is fenyeget a túlzás és a nem igaz veszélye és még a középkori ujjáalakulástól is a természet után való ujjáalakulás fog minket megóvni.

De bármily tisztelettel szóljak is ama tanról, mely a természet-hez akar minket vissza vezetni, még annak is megvannak a maga határai. Épen nem lehet azt minden művészetre alkalmazni. Mert mi az, a mit az építészet utánoz a maga stylusában és díszítéseiben? Tán csak nem barlangok és üregek, vagy a hódak és a méhek lakásai? Költeményben mondották el róla:

„Oroszlánt ne tégy födéltre.“

Mert ugyan ki halott valaha oroszlánt ott tartozkodni?*) és én, azt hiszem, hogy elég ily szép theoriát kimondani, hogy azt azonnal átlássa mindenki. Vagy tán inkább megállhat ez a zenében? Mi az, a mit a zeneszerző utánozni akar? Tán csak nem a fülemile énekét? Nem, a zene nem annál fogva hat, a mi rajtunk kívül van, hanem valami olyannál fogva, a mi bennünk van; nem a körülünk levő természeti hangokkal törekszik öszhangzásban lenni, hanem a hangok harmoniájának érzetével, mely bennünk él s a melynek fülünk az organuma.

Azért hivatkozhatott a nagy Mozart füleire, midőn azt kérdezték tőle, hogy mi az ő munkájának a sinor mértéke, mert semmi afféle hangot nem utánzott, a melyet előbb a ligetekben a madaraktól hallott, hanem hangokat teremtett az ő harmonikus lelkének gazdagságából.

Az a tétel, hogy a művészetnek a természet utánzását kell czélul kitűzni, nem csak bizonyos határok közt igaz; de egyszersmind ily feltétlenül kimondva, hiányos, egyoldalú is, azért nagyon veszélyes. Mikor egy festményen a levegőt mint rosztat elítélted, nem történt-e meg veled, olykor, hogy a festő veled körüljárva, téged karon fogott és az égre mutatott e szavakkal: ime ott ép olyan levegőt látsz, a melyet én festettem, én csak a természetet követtem. Velem néha megtörtént ez, de a nélkül, hogy valami benyomást tett volna reám,

---

*) Van Lennepe; az építészetéről szóló tankölteményében: Geen leeuwen op de daken; Want wie zag immermeer zich leeuwen daar vermaken?

vagy hibáztató itéletemet megváltoztatta volna. Válaszul ezt feleltem a festőnek: tanulás végett a természethez fordulni igen helyes, de a legjobb tanítónak is vannak hibái és rossz tanítvány az, a ki éppen ama hibákat választja mintának. A természetet utánoznod kell úgy a mint az van, s nem úgy a mint az néha van; követned kell azt ott a hol szép és nem ott a hol rút. Nem máskép van ez az emberi alakkal is a képző művészetben. Mit mondanál a festőről vagy szobrászról, ki Tom Pouce-t vagy a siami ikreket állítaná elődbe, vagy azon gyermekek között, kiket a Krisztus megölt, valamelyik három mázsásnak látszanék, a mint ezek a vásári komédiás bódékban láthatók. Bizonyára a természetet utánozta volna, s mégis azt hiszem, azt tanácsolnád neki, hogy ezután maradjon a szemét dombok festésénél. Így óhajtod az embert a drámában is olyannak látni, mint a milyen néha. Mikor Jan Vosnak egy véres szomorú játékában egy nőt így hallasz fölkiáltani:

Most mindjárt leharapom a pofádról az orrodát,
És testedről minden férfiaságot leszakítok,
Még élő testedről lerántom a bőrt,
Nyársra huzlak, és istenről megfeledkezett anyádnak,
Ez ördögi nőnek, megsütött sonkáidat, feltáhalom,
És véredet borral vegyítve innia adom;

nem undorodol-e meg tőle még akkor is, ha megmutatják, történelemből mutatják meg, hogy valaha így gondolkoztak és így beszéltek. Bizonyára nem fogja ez a te utálatodat megszüntetni. Én testvéreim közt akarok járni, fogod mondani, és nem ritkaságok gyűjteményében; efféle rendkívüli példányok nem boldogítják a mi természetünket; én nem egy embert, hanem az embert akarom látni, kiben magamagamat fölismerhetem. Vagy midőn a költő előtted az uralomra vágyót rajzolja, ki éveken át lángolt a koronáért, ki végre a királyt vendégül fogadja házában, s fölteszi magában, hogy alvás közben meggyilkolja; midőn ez uralomra vágyót törrel kezében a király nyughelyéhez vezet, de most a gyilkos vissza tartja és Feith hangján ezt mondatja: „még sem teszem ezt; mit bírok egy koronában is? a pásztor boldogabb mint a király; megyek a mezőre lakni“, nem azt gondolnád-e hogy veled tréfálni akart? megengednéd-e, hogy kimentse magát azon észrevétellel, hogy az ember egy esudálatos és a mellett szabad lény, s hogy a történelem a jellemek megváltozásá-

nak a legkülönösebb példáit mutatja.*) A művész a ki a természethez hű akar maradni, mindenütt tartozik azt kinyomozni, s főleg a legvilágosabb tüneményekre figyelni, de nem az egyik vagy másik rejtekbe hatolni, hogy onnan valami különöst vagy meglepőt hurczoljon elő. Akár az emberen kívül levő természetről, akár az ember belvilágáról szóljunk, nem mindenik méltó tárgy a művészetre, csak azért, hogy a természetben előfordul. Még a természetben is különbséget szoktunk tenni a természetes és a természet ellenes között; mily gyakran nem szólunk természetellenes hangról és világosságról. De ezen megkülönböztetésnél magasabban áll a szépnek és rúttnak ellentéte. Nem minden szép a természetben; azért nem mindent lehet a művészet által feltüntetni. Miért lenne szükség a legmindennapiasabbnak, miért a rúttnak egy második példányát előállítania? Egy régi epigramm író így szólott egy emberhez, kinek arcza minden volt csak szép nem: „Ki festene téged? senki sem kívánna téged látni.“ A rúttól, az undorítótól a művésznek lehetőségig távol kell magát tartania, — a zenésznek attól a mi rut a fülnek, legyen az bár a technikai ügyesség tanubizonyosága, vagy mint eredeti ötlet az átmenet ujsága által meglepő; a szobrásznak és festőnek attól a mi rút a szemnek, ha mindjárt nem sérti is a képzeletet, úgy hogy a költészetnek nincs kifogása ellene. Murillo megértette ezt, midőn Don Juan de Valdes Leal festményei előtt állott, melyek a sevillai Caridadban függenek. Egyik az idő győzelmét tünteti fel, a másik egy meghalt praelatust. Mindkettőnek célja, hogy a földi nagyság és hatalom mulandóságát predikálja nekünk. A rajz helyessége, a fel fogás és feltüntetés igazsága tekintetéből a legnagyobb dicséretre méltók. És a szem mégis undorral fordul el tőlük, és az ember megesömörlik e bomlásnak indult és a férgek által már félig föl emésztett hullák látásától, melyeknek szemlélésénél a spanyol iskola nagy mestere úgy nyilatkozott, hogy az orrát be kellett dugnia. A

*) Mennyivel helyesebben fogta ezt fel La Bruyère, midőn így nyilatkozik: „j'ai peint d'après nature; mais je n'ai pas toujours songé à peindre celui-ci ou celui-là. Je ne me suis point loué au public pour faire des portraits, qui ne fussent que vrais et ressemblants, de peur que quelquefois ils ne fussent pas croyables, et ne parussent feints ou imaginés . . . j'ai pris un trait d'un côté, et un trait d'un autre; et de ces divers traits, qui pouvaient convenir à une même personne, j'en ai fait des peintures vraisemblables. — (l. Les Caract ed. Diderot p. 4 ssq.)

mi rút az utánzásra, az bizonyára az utánzással sem lesz széppé. Vagy tán helytelen a mi állításunk és nincs semmi rút a természetben? Igaza volt-e Diderotnak mikor azt erősítette, hogy természetben minden olyan a milyennek lennie kell? Nem, neki nem volt igaza; minden olyan ugyan benne, a milyen lehet, de nem olyan a minek valamely különös célra lennie kell. A természet a maga külön erői, saját törvényei szerint működik; nem törődik sem boldogságunkkal, sem az összhang, a szépség iránt való érzékünkkel. A természet oly hangokat hallat, a melyektől mi összeborzadunk, oly tárgyakat, oly állapotokat mutat, melyektől visszariadunk. Azért a művésznek meg-gondolással kell a munkához fognia. Szükség hogy a természetet a maga saját mértékével mérlegelhesse, s mindent elvessen a mit alkal-matlannak talál. Tán kétségbe vonják, hogy ily jogokat vehessen magának és a természet fölé emelhesse magát, mely az Isten munkája? De ő maga is nem az Isten munkája-e? és Isten is fákat, növényeket, állatokat közvetlenül teremtett-e? Nem az elvetett mag-ból fejlődik-e ki a növény az eső és napfény által? Ha a természet Isteni, az emberi lélek még inkább az. Ezért az ember a természet tárgyait a maga saját lényének törvényei s így a maga szép érzéke szerint is, megkülömböztetheti és szabadon választhat belőlök. Ezért teheti egyszersmind, hogy elválasztja, a mi a természetben véletlenül vagy ideiglenesen egybe van kapcsolva s egybeköti a mi véletlenül el van választva. A nélkül, hogy valaha a természet örök törvényeivel ellenkezésbe jöne, még is törvényekből indul ki, azokat követi, s nem mások ezek, mint a szépség törvényei. Így teremti azt, a mit a világ neki fel nem mutat; így változtatja meg a szépség törvénye szerint azt, a mi a természet törvénye szerint van alakítva. Mi gyakran látjuk e világban a nevetségest a fenséges mellett, a kicsinyt és visszataszítot a nagyszerű és megható mellett. De a művész elvá-lasztja egymástól ezeket s a mi nekünk idegenszerű és kellemetlen volna eltávolítja.

És a mint ez a kültermészetben van, úgy van ez az emberi világban is. Mennyi veszélyt fedezünk fel embertársainkban s mi gyakran látjuk, hogy ismerőseink oly dolgokat végeznek, miket nem értünk, mert egész jellemökkel, előbbi életökkel éles ellentétben állanak, az összeköttetést nem látjuk. Összefüggés helyett zavart szem-lélünk. De a művész rendet és világosságot hoz létre s oly jellemet

fejt ki előttünk, melyben minden összefügg s hol minden cselekedet indoka tisztán áll előttünk. Így teszi ő a természetet még természetesebbé, de az emberi életben is az igazságot igazabbá, az az valószínűbbé.*) Hiába hivatkoznék a történet-író a történelem év könyveire oly elbeszélés védelmére, mely benső valószínűtlensége által visszataszító volt, vagy oly csoportosítást tüntetett fel, melyet a művészet meg nem engedett. A theologusok vitatkoztak a felett, hogy Krisztus nagyon szép vagy nagyon rút arcu volt-e, vagy egyik sem a kettő közül, hanem nagyon is közönséges arca volt, és hiteles értesülésekből ki tudták csinálni azt a igazságot, hogy bármilyen lett legyen is, a történet írók el nem hallgathatják azt. De jaj lenne a festőnek, ki úgy rajzolná Krisztust, hogy nyugodt nagyság, szent komolyság és gyöngéd szeretet nem látszanék arcán. Ha a történet azt tanítaná is, hogy olyan külsője volt, mint Sokratesnek, a művészetnek meg kellene tartani a maga szabadságát és a maga törvényei szerint járni el. Mekkora a különbség egy történeti dráma, egy műdarab és egy rimes kronika közt, mely daczára minden rimeinek, soha sem lesz a művészet teremtménye. Mig az utóbbi kötve van a történelem minden tényeihez, bármily kicsinyes, valószínűtlen, vagy visszataszító is legyen az, az előbbi csupán azon személy vagy időszak szelleméhez fűzi magát, a melyet a művész tárgyál. E szellemében a történelemnek rejlenek a művészet határai, de rejlik egyszersmind szabadságának joga is. Az alaphangnak, melyen megszólal, hűnek kell lennie; ha ez alaphang egyszer biztos, a többi hangoktól csak az kívántatik, hogy vele összhangban, harmoniában legyenek.**)

*) Gyönyörűen mondja Schiller a művészetről Wallensteinja prologjában :

„Denn jedes Äusserste führt sie, die Alles
Begränzt und bindet, zur Natur zurück,
Sie sieht den Menschen in des Lebens Drang,
Und wälzt die grösste Hälfte seiner Schuld
Den unglückseligen Gestirnen zu.“

Igy tudja Wallensteint is, kinek képe a történelemben „ingadoz“

„Dem Herzen menschlich näher bringen.“

**) Bővebben fejtegeti ezt Opzoomer Schiller Stuart Máriájáról irt tanulmányában. — Utal továbbá Aristotelesnek ama kitünő helyére, hol azt fejt ki, hogy a költészetben nem az igazság a főczél, hanem a valószínűség (de arte poet C. 10.) *φανερὸν . . . ὅτι οὐ το τα γενομενα λεγειν, τουτο ποιητου εργον εστιν, ἀλλ' οἷα αν γενοιτο κατα το εἰκος ἢ το ἀναγκαιον.* Abban áll a történet író és a költő közti különbség *τιφ τον μεν τα γενομενα λεγειν, τον δε οἷα αν γενοιτο.*

Nagyra kell becsülni a művésznak e szabadságot. A régiek példát adnak erre. Nézd az ő Niobejukat. A mythologia szerint már 14 gyermeknek adott életet s mégis a női kebel teljes bájaival látod őt. Valótlanság ez a physiologia tanszéke előtt, de igazság a művészet ítélő széke előtt; egy próbája ez az örök ifjúságnak, melylyel a görög művész megtudta lelkesíteni az ő isteneit. Ha ezt elítéled, soha se menj az operába, mert ki az, a ki leveleit, melyeket kap, énekelve olvassa fel másnak; a ki szenvedélyeit kiéneklei és énekelve hal meg? Ne menj soha szomorújátékot nézni, vagy legalább tartsd az órát a kezekben, hogy pontosan kimérhesd, vajjon az események tömege nem igen nagy, nem igen gazdag, nem igen különböző-e egy pár órára, melyet a színházban töltesz. De tedd hozzá azt a nyíltszívű vallomást is, hogy semmi fogalmad nincs a művészetről s hogy annak áldásai iránt nincs szíved és érzéked.

Hol a művész az emberrel foglalkozik, ott művészetének szabadságát még inkább kell érvényesítenie, mint ott, a hol tárgyait a természetből kölcsönözte. Mert a míg a természetben nem tud fennebb hatolni, mint az a legszebb, a mit benne talált, és egy tökéletesebb fát sem tud magának képzelni, mint az a legszebb, a melyet valóban látott, addig az emberi ideálnak egy szebb, egy magasabb képzete él az ő lelkében, mint a milyet ember valaha találni fog. Mint erkölcsi lény, a tökéletes embernek, egy szeplőtlen tisztaságnak és nagyságnak, egy tisztán hármonikus alkotású léleknek képét teremti meg magának. S a hol mint szobrász vagy festő az emberi testet elődbe állítja, lehetséges neki ezt oly tiszta lélek világos tükrévé tenni. A régiek értették ezt, midőn a festőt, ki embert igen, de istent nem tudott festeni, hibáztatták s őtet megvetőleg emberfestőnek nevezték. De az új, a keresztyénművészet is felfogta ezt, mikor a képzőművészet főcéljaként a Krisztus előállítását mutatta ki. Isten kiábrázolására a keresztyén nem gondolhat s feladata mégis az, a mi a görögöké. Míg a régi kor a maga isteneinek emberi alakot adott, a keresztyén a maga eszményét az emberről, az igaz, a bűnnélküli emberről Istenné tette. De éppen azért aztán nincs is az ő művészetére nézve semmi magasabb, mint ez az Istenember, emberré lett Isten, a földön látható ideal.

De ez az ideal történelmi, fogják ellenvetésül fölhozni; ez a Krisztus közöttünk élt, nem mint a görögök istenei; a művésznak

tehát nincs egyéb tenni valója, mint egyszerűen utánozni. Ez ellenvetésnek semmi értéket nem lehet tulajdonítani. A művészet nekünk a szépet akarja előtűntetni, s hogy mi érdemli meg a szép nevet, azt egy saját érzék határozza el bennünk, a szép iránti érzék. Hol ez a természetben magában megtalálja, utánozza azt, nem azért, hogy természetes, hanem azért, hogy szép; s a hol nem találja, ott megteremti azt. Csak így igazán önálló az, összekötve a szépség érzékével, mely bennünk van. Ez önállóságról nem mond le, mikor szabad választással köti magát valamihez. Nem harez ez, minden utánzás ellen, melyet folytatni akarok, harez ez csupán azon elv ellen, mely a művészet nagy célját a természeti dolgok utánzásába helyezi, bármilyenek legyenek azok.

Ezen elv ellen legyen szabad még egy megjegyzést tennem. Ennek hamissága már abból kitűnik, hogy főleg azt az utánzást nem szereti, a melyik a természetet legnagyobb hűséggel visszaadja, s a mely tehát szabály szerint leginkább követendő volna. — Vagy tán az egyiptomiakat és aethiopot választod mintá képül? Ezek pedig csakugyan kiválólag utánzók voltak, s a meghalt képét teljes hasonlósággal festették mumiaikra. És a fényképezést szereted? Vagy tán a hűség netovábbjaként oly képet kívánsz, mint Göthe nagyatyjáé, mely oly találó volt, az élőt úgy visszaadta, hogy a gyermekek tőle megijedtek. Ott ült a jó öreg a maga polczán, először természet után gypszbe öntve, azután viaszban utánozva a természeti színekkel. — Ott ült egy valódi parókával, egy valódi köpennyel szokott karszékében. Milyen hű másolat. Természet utánzóí, ez hát a ti eszményetek? Magasabban áll-e ez, mint a halhatatlan Van Dijknek egy arczképe, vagy az egyetlen Titiané? Halljátok a Rubens szavát: „a festők, a költők, kik a természetben semmi mást nem látnak, mint egy-egy darab természetet, képtelenek az alkotásra, és soha sem lesznek egyebek, mint hideg és gyümölcstelen utánzók.*)

A természetben többet kell látni, mint egyedül a természetet, ez az, a mi figyelembe veendő, s a mi minket a pusztá utánzás

*) Ugyanezt mondja Taine (Angol irod. tört. IV. köt. 186. l.) „A természet tulajdonképen nagyszerű és váltakozó képek muzeumához hasonlít, melyek ránk, közönséges emberekre nézve, mindig burkolatba vannak takarva . . . de a költő fölemeli a burkolatokat s képeket lát ott, hol mi csak takarót veszünk észre.“

fölébe emel. A mit a művész a természetből kiragad, azért ragadja ki, hogy az az ő lelke előtt értékkel és jelentőséggel bír. Mindennek még annak is, a mi nem emberi, értelmet tud adni, mi által benyomást tesz az ember lelkére. Vagy midőn egy tájképet fest, mi egyébben áll ecsetjének költészete, miként azt nevezik? Mi ad munkájának oly értéket, minővel az utánzott tárgy előtted soha sem bírt? Az, hogy abban a művész lelke ki van fejezve, s te a szellem nyelvét inkább megérted, mint az értelem nélküli természet nyelvét. Még ott is, hol a természetből a legegyszerűbb tárgyakat vette kéz alá a művészet, még ott is oly tetszőséget, oly kifejezést, oly életet, oly érzést ad abba, a milyet nélküle soha se bírt volna; az emberiség bélyegét nyomja reá, és valamint az idegent, kit legjobb barátunk vezetett be hozzánk, vendégszeretettel fogadjuk, úgy nyílik meg szívünk is a természet iránt, ha azt a művészet mutatja be nekünk. Nem ennek kell-e tulajdonítanunk, hogy még a mindennapi is, a mit változtatás nélkül nem szeretünk lemásolva látni, vonzó és lebilincselő lesz, ha valamely valódi nagy művész dolgozza fel? Az ő felfogása és előadása által megnemesedik. Könnyen megeshetik, hogy a mi holland festészeti iskolánkat lenézzék s kimondják, hogy egy iskolamester, a ki pennáját csinálja, vagy egy vén anyóka, a ki híg levesét nem fejedelmi ebédre kavarja, igen kicsinyes. Magokban véve a tárgyak kicsinyek, s ha közönséges festő dolgozza ki, semmiesek maradnak; de ha a lángész nyúl hozzájuk, jelentőséget nyernek a felfogás, szelleműs előállítás által és részvevőleg tekinted a vásznon azt, a mi az életben teljesen közönséges előtted. De nem, te nem ugyanazt nézed a vásznon; a művészet valami mást, valami magasabbat csinált abból; költészetet adott még a legesekélyebbnek is, miként a nyers gyémánt a köszörűs műhelyéből új és pompás kő gyanánt jön napvilágra. Rubens szabálya szerint a művész a természetben valamivel többet talált, mint a pusztá természetet.

Mikor az utánzás elvéhez akarnak ragaszkodni, a művésznek utánzás végett valami egyebet kellene kimutatni, mint a természetet. Nem ahhoz kell neki a legnagyobb pontossággal alkalmazkodnia, hanem az eszményhez, mely benne van. Művének harmonikusnak kell lenni; ez a harmonia ne csak abban nyilvánuljon, hogy a forma a tartalommal egyezik, de főképp abban is, hogy a tartalomban magában semmi ellentmondás ne legyen. De éppen ezért csak ritkán köl-

esőnözheti tartalmát egészen csak a természettől, mert ennek munkái közt gyakran van olyan, a mi az általuk gyakorolt egyetemes benyomást megzavarja. Ama zavarót és gyengítőt el kell vetnie; neki a természetet tisztítania kell, és ezen tisztítás által ezt az eszményhez fölemelnie. Kevés arc van, melyből valódi kegyesség sugárzik; tehát a festő, a ki a kegyességet akarja kifejezni, egy ilyen arcot egyszerűen utánozzon? Sokkal többet kell tennie; neki előbb az arcot meg kell tisztítania, azaz: arról mindazt eltávolítania, a mit még a kegyességen kívül mutat. Épen ebben áll az arczkép és az eszmény különbözése. Az első számos különbféléit mutat, melyek a főbenyomással nincsenek összhangzásban, sőt tán ellenkezésben vannak; mindezek az utóbbiból hiányzanak: „A régi német és holland festményeken“ — így szól Hegel, — gyakran látja az ember a koresmárost családjával, nejével, fiaival és leányaival lerajzolva. Ezek mind kegyes elmélkedésekbe látszanak elmerülve, s a kegyesség valósággal látható mindenik vonásaiból, de ezen kívül fölismerünk a ferfiakban bátor harczosokat, erőteljes embereket, kiket a munka, az élet és szenvedély kiprobált; és a nőkben látunk házi nőket, hasonló üdeséggel, erővel, életkedvvel. De hasonlítsd össze ezzel, épen az ő festményeiken, melyek igazi arczképük által híresek, Máriát vagy a szenteket és apostolokat, kik mellettök állanak és arczukon csupán egy kifejezést olvassz; minden alak, a kifejezés, a csontok, az izmok, a nyugalmas és mozgalmas vonások, mind ezen egyetlen kifejezésre vannak összegyűjtve. Az egész műnek ezen körülzárt voltában áll a különbség az arczkép és az eszmény között.“ De még az arczképben sem fog a valódi művész mindent utánozni, s nem azon lesz, hogy Denneri hűséggel, minden szeplőt, anyajegyét, pattanást s minden effélét átvigyen, ép oly kevéssé mint a leíró költő nem téved a természet minden részletességébe, midőn hősének alakját vagy ruházatát ismerteti. A lényegtelen mindenütt mellőzendő, még a művészet legalsóbb köreiben is, mennél inkább ama magasabb köreiben, hol még inkább és közvetlenül kell az idealra törekedni.

De jaj a művésznek, a ki itt is semmi mértéket nem tud tartani. Nem köteles ugyan a pusztá természetnél maradni, de a természetből kell kiindulnia. Jóllehet, a kegyességet nem fejezheti ki az által, ha egy kegyes arcot egyszerűen utánoz, de ép oly kevéssé fejezheti ki akkor is, ha előbb valamely igazán kegyes arcot nem

látott; akár mi egyéb is volt még azon arczon a kegyességen kívül. Ha a hegy tetején még túl is akarnál emelkedni, nem lenne oktalanság tőled, hogy a hegyet kikerülve, egy merész ugrással egyszerre a felhők közé akarj emelkedni? A természetén át a természet fölé, az eszmény felé, ez a művész valódi útja; de a ki ezt választja jelszónak: a természet nélkül az ideal felé, az nyomorúlt csalódással fogja végezni. Az eszmény a valódi művész szellemében él, de nem úgy mint egy vele született fogalom; azt a természet tanulmányozása fejleszti ki, s ezen tanulmányozásnak kell életben tartani. A hol ez mellőzve van, ott az ideal sorvadásnak indul, s végre kipusztul a táplálék hiánya miatt. A természettől van kölcsönözve a művészet legmagasabb eszménye is, melyet mint saját fensőbb igazságát, maga a természet juttat a szellemhez. Csupán ennek elismerése által lehetséges minden egyoldalúságtól szabadon maradni, s mindkét tévedés elkerülésével a realismus jogát az idealismuséval egybekötni. A természet, ha nincs az eszményig megtisztítva, semmitérő és ellapított lesz, de az ideal, mely a természet mellőzésével van alkotva, nem természetes, jellemnélkül való, halott, semmi egyéb, mint káprázat. Mindkét irány jogosult, míg a másiknak túlhajtása ellen küzd. Így szokott ez lenni, mikor a másiknak hosszas, kizáró uralma után, mint új, törvényes hatalom lép fel. De mikor maga is oly egyoldalúságra téved, minőre a másikat figyelmeztette, maga is a túlzás hibájába esik és kényuralomra törekszik, ép oly veszélyes lesz, mint ama másik hatalom, melyet trónjától megfosztott, s eljön az ideje, hogy az ő uralmának is vége lesz. Örömmel lehetett üdvözölni a polgári drámát és polgári vagy családí regényt, mikor ezek mind attól, a mi csinált, a mi nem természetes, visszavezettek a természethez és a természeti emberhez. De akkor nem volt még ismeretes magasabb természet fogalma, mint a mely a testi szemek előtt elterült, sem magasabb élet fogalma, mint a melyet a köznapi ember maga élt. Sokaknál nem is jutott ez soha magasabb fogalomra; így kipusztult a költészet a művészetből s a színházba csak azért mentek, hogy még egyszer láthassák pénzért saját nyomorúlt létüket, melyet otthon ingyen láthattak. Szükséges vala hát, hogy Shakespeare szelleme megjelenjék s kimondja teljes megvetését a közönséges ember szánandó természete iránt és ünnepélyes komolysággal a nagy, a végtelen természetre útaljon.

IV.

Oly igazságokról vala eddig szó, melyek ezen tételtől folynak: a művészet a szellemből származott s a mű gondolat kifejezése. Ha e tételt gyakran hangoztatják, nem lehet tudni, mi roszabb, az a mellőzés-e vagy pedig a mérték feletti tulhajtás, mely korunk hibája kezd lenni, mely könnyebbnek találja gondolkozni, mint teremteni s a gondolkodás járma alatt annyira meggörbedt, hogy alig képes föl-emelkedni, és egyenesen állva szabad lélekzetet venni. A mű a szellem munkája és a szellemhez szól. De a művész szellemének eszköze van, mi által beszél és a szellemének szintén eszköze van, a mi által hall. Ezen eszköz mind a kettőnél érzéki. A művészetek közt legszellemibb a költészet; azért ez a legfelsőbb is, legképesebb arra, hogy a gondolatok gazdagságát kifejezze. De mégis, a költő valami más, mint egy gondolkodó, s mikor költeményeit halljuk, bennünk valami más, működik, mint az értelem. Csak képletesen van a Spinoza ethikája egy istenről szóló nagy költeménynek nevezve. Egy értekezés a féltékenységről, mely annak keletkezését és növekedését pontosan leírja, és Shakespeare Othelloja, minő különbség. Amott megismerjük a gonosz szenvedélyt; itt élni látjuk előttünk. A gondolkodás műveinek megteremtésénél az értelem és okosság működnek, de a költemény a képzeletből születik. Ez által lesz a gondolat képpé; ez által nyer csak életet. És ismét csak a képzelet az, mely a költeményt felfogja. A szellemből indul ki és megy a szellemhez, de mindig a képzelet által. Ez a képzelet, mely a szellemi és érzéki közt a kapesot képezi, ez adja a gondolat érzéki ruházatát. De azért aztán nem is lehet más gondolatot a költészet által kifejezni, mint azt, a mely képes e ruhát elviselni. Magában a költészetben is, akármily tág mezejét tárja is fel a gondolatoknak, nem a gondolatra magára kell tekinteni, hanem arra, hogy mi az a képzeletre, a kedélyre az érző emberre nézve. Ez az a széles határ, mely a költészetet elválasztja a tudománytól. Bölcsészetet, természet- és jogtudományt és történelmet mértékre és rimekre szedhetsz, mégis tudomány marad az s ez által nem lesz költészet. Vannak költemények, melyekben csodáljuk a gazdag és mély gondolatokat s a melyek a költemény névre még teljes joggal birnak, de az ilyenek költők művei, kik nem voltak csupán gondolkodók és a kik értették annak művészetét, hogy a képzelet varázs vesszőjével a gondolatot képpé alakítsák. S a gondolatok, melyeket nem hirdetnek

nekünk, hanem előnkbe állítanak, ily átalakításra alkalmasak voltak. Minő pazar kézzel szórja Klopstoek a gondolatokat s mégis a ki az ő ódáiban semmi egyebet nem keres, az miként Herder kifejezi, csak silányabb részét birja az ő nagy lelkének. Hol van több gondolat, mint Shakespeareben. E nagy szellem előtt az egész világ test: valóban is testalak, élet. Sehol sincs több életbölcse ség, de sehol is több élő bölcse ség; nála minden él és cselekszik; még a bölcse sézet jel-szavai is egy-egy részé a cselekménynek. Mekkora különbség közte és a tankölte mény író közt. A tankölte ményben, e hermaphroditus név oly igen találó, a költe sézet és tudomány határán állunk, gyakran csak a rimelt tudományban, egyes lüktetésekkel a költe sézet határa felé. Megvannak itt ugyan a gondolatok, de az érzelkelhetőség alakját nem tudták megtalálni, és pedig azért, hogy arra nem is alkalmasok; csak a gondolkodás érze ken kívül eső formáira alkalmasok.

Ha a költe sézet, e legszellemibb minden művészet között, az érzelkelhetőség alakjaihoz van kötve, még inkább kell ennek állani a többi művészetekről. Mert ezek nem is képesek közvetlenül a képzelethez szólani, sem abból kiindulni. A szobrász, festő, zenész, ha a képzelemre akarnak hatni, kénytelenek érze ki alakokat, hangokat, színeket használni, s azok, kik az ő művészetöket élvezni kívánják, nem juthatnak ahhoz másként, mint azon érze kek által, melyek az alakok, színek, hangok felfogására vannak adva, a milyenek a szem és fül.

Nem lesz nehéz ezen igazságból a következményeket lerovni.

Bizonyára, ha igaz az, hogy a zenekölte nek, ki szükségét érzi, hogy kiöntse a mi lelkében forrong, arra semmi más eszköze nincs, mint a hangok birodalma, akkor szorgosan kell arra ügyelnie, hogy ne fejezzen ki más gondolatot, mint a melyik valóban visszaadható hangok által. Ha a hangok birodalma meg is engedi a mély és sokat felölelő kedély hangulatok kiöntését, de nem engedi meg a szabályos gondolat menet szabatosságát, pontosságát és szigoru logikai rendjét, sem részeinek oly fogyatékosságát, melyet csak a következők együttesen tudnak kipótolhatni, — akkor csak az elsőhez tartsa magát és az utóbbihoz való reménytelen próbáról le kell mondania. És miután a dolgot a hallgató részéről is tekinteni kell, ha annak kedélyét egyedül a fülön át lehet érinteni, akkor a zenész, ki a szív megindítása végett a képzelemnek akar tetszeni, kénytelen mindenek előtt a fül tetszését megnyerni. Bár mily különösnek is láttassék némely magát

nagyratartó műértőnek ily alantas eszköz használata, czélt csak a fül által érhet és semmi más ut ninesen számára. Ha hangjaid, ha zeneszerzeményed által meg akarsz engem hódítani, fülemtől kell tanácsot kérned; hogy kedélyem fölött uralkodj, fülemet nyerd meg előbb. — Hiában követeled, hogy nagyszerű műveid élvezhetése végett más füleket szerezzek. Ha gondolataid merészebbek, több oldalúak, összeütközésekkel és genialis ugrásokkal inkább telve vannak, hogy sem a fülnek tetsző hangokban kifejezhetők lennének, melyek a dallam könnyű, természetes menete által kedvesen és tartósan hatnak meg, akkor, ha hozzám akarsz szólni, más módot válasz, lépj fel mint költő, vagy inkább mint bölcsész, de mint a zeneművészet papja nem számítatsz tiszteletre.

Vagy tán a jövő zenéje papjaként akarnál föllépni? az a jövő soha sem érkezik meg; vagy csak azoknak, kik mai napság azon vannak, hogy új zenét teremtsenek mely e világot soha nem élvezett szépséggel fogja meglepni. Ezek azt vélik, hogy elég volt már a régi elavult zene, mely nem volt egyéb, mint a fülek kultusza. Ezen fülzene helyett gondolat zenével akarnak minket mulattatni. A nagy mesterek, kik emez újak fájdalmára még mindig klasszikusoknak nevezetnek, nem adtak eleget a gondolkodásra. Ők másképen akarják csinálni; a hangok világa legyen a gondolatok világának hű visszatükrözése, minden hang legyen, ez az ő eszményök, egy szóval kimondott gondolat. És mennyire vitték ezt? Annyira, hogy magok is félnek vajjon az ő magyarázatukat meg fogják-e eléggé érteni? Mintha magok előtt sem tudták volna eltitkolni, hogy a hangok nem képesek igazán kifejezni az ő gondolataikat, eme gondolatokat külön programmban mellékelik és egyszerű prózában mondják el, mit kell gondolnunk az ő zeneszerzeményeikhez. Ha ez ama zenében valóban kivolt fejezve, ha a műbarát hallhatta benne, mire való akkor a program? Czáfolhatlanul bizonyítja ez, hogy magok a mesterkedők érezték, hogy céljokat nem érheték el. Szép eredmény valóban! Gondolkodni akarnak hangokban, de a gondolatok kívül maradnak a hangokon, s ott fekszenek a papírlapon, melyet a hallgató kezében tart s e közben a hangok kinozzák a fület. Ha néha a fülre akarsz figyelmeztetni, s egy panasz hangot mersz kiejteni, szánakozva vállat vonnak és erősítik előtted, hogy oly mély értelmű zenét többször kell hallgatnod.

És így kell a mély értelmű festményeket is szemlélni gyakran,

hogy valódi szépségöket megértsük, s szemeinket a gondolkodás által erősítsük. Mert a képzőművészetben is elfeledik, miként már gyakran megtörtént, hogy ennek az alakok és színek által a szemhez kell szólnia, s azzal kell kezdenie, hogy a szemnek tetsző legyen. Sőt az a követelés, hogy a festészet gondolatokat fejezzen ki, annyira ment, hogy nem csak minden egész műben, hanem azok egyrészeiben is gondolatot kell szemlélni s mai napság azon nyilatkozatra is eljutottak, „hogy a mi korunkbeli művészet végtelen sok hasznot huzna a Hogarth tanulmányából, ha megtanulná tőle, hogy egy esetvonást se huzzon, a melyben valami gondolat ki ne volna fejezve.*)

Valóban, ha jó lenne ezt megtanulni, nem lehetne jobb mesterhez fordulni, mint Hogarth. Nála mindenben, még abban is, a mi első megnézéskor a figyelmet kikerüli, egy gondolatot lehet találni. Nem mindig lehet azt könnyen megérteni. Gyakran nagy fáradságba kerül a magyarázattól az eredeti értelmet kivenni, a rajzból a gondolatot kitalálni. Látjuk ugyan, hogy mindenben valami rejtett jelentés lap-pang, hogy oda valamit gondolni kell, de gyakran zavarban vagyunk, s nem tudunk nyomára jutni. Ezért a Hogarth művei felett sokat gondolkoztak és sokat irtak. Érezték, hogy azok a művek nem magyarázták meg magokat, nem azt, t. i. a mi bennök nem volt meg; azért egy könyvben kinyomtatva oda csatolták a magyarázatot. A mit a műdarabokban látni nem lehet, azt olvashatták a könyvben. Sok ilyen nyomtatott magyarázat látott napvilágot, a legjobb azok közt a Lichtenbergé, a ki néha még többet gondoltat velünk, mint a mennyit a művész gondolt, és némelyek szemei előtt a művek érdemét így még magasabbra emelte. Mégis néhol tán nem ment elég messze, ki tudja, más valaki még mit fog kideríteni a festményekből, vagy jobban mondva, a magyarázott gondolatokból. A felületesen vastagon oda vázolt moral s e műveknek oskolamasteri prózája még tán elég anyagot fog szolgáltatni.

Nem úgy tetszik-e, mintha Lessing és Göthe hiában éltek volna? Lessing Laokoonja óta ez az igazság, hogy a költő ne akarjon festőnek látszani a költészet első elvei közé van fölvéve. Mire való hát mégis a vakság az iránt, hogy az ellenkezőnek is kell állnia, hogy a festő ne törekedjék költő lenni, még kevésbé philosophus. A gondo-

---

*) Veth in den Gids van October 1856. 480. bl.

latok gazdagsága, melyek a költeményben kifejezést nyernek, sokkal végtelenül nagyobb, mint a minő felett a képzőművészet rendelkezhetik. Miért lépné túl határait s miért fogna ahhoz, mi ránézve igen magas? A képzőművészet nagymesteri ettől távol is tartották magokat. Nekik a volt a czéljok, hogy szellemöket kinyilatkoztassák; nem mulaszthatták el, hogy vissza ne adják, a mi lelkökben végbe ment, tartalom, érzelem, gondolat náluk nem hiányzott. Szünet nélkül munkálkodtak, hogy magokat képezzék és fejlesszék, hogy világot és embereket tisztábban lássanak. De fölfogták azt, hogy nem a gondolat az egyedüli; a találó, az igaz, az egyszerű alakot keresték arra, és soha sem feledték el, hogy minden művészetnek meg van a maga sajátos alakja. Mikor a képzőművészet mezején mozogtak, át voltak hatva attól, hogy annak alakja a színből és rajzból áll, a festőre nézve mindkettőből, a szobrászra nézve csak az utóbbiból. Gondolatokat akartak kifejezni, de csak olyan gondolatokat akartak kifejezni, melyek a rajz és szín nyelvéhez valók voltak, egyszerű gondolatokat, melyekhez nem volt szükséges a szó, az okoskodás alakja. Ismét eszembe jut Titián temetése és Murilló virágáros leánya, de egyszersmind mind azon temetések és keresztre feszítések, mindazon Madonnák és szent családok, melyeket főleg ezen első művészek dolgoztak, s a melyek Hogarth és bámulói szerint ép oly kevésbé adnak a gondolkodásra anyagot, mint a Mozart compositiója Berlioz értelmében.

Hogarthnak ama bámulói közt hiába keresnök Göthét. A Lesing iskolájában sokkal többet tanult a képző művészetek határaitól, hogy sem részt vegyen az általános tiszteletben. Nem lehetett nagy tiszteletet mutatnia oly művek iránt, melyeknek szemléléséhez és csodálásához sem mű ismeret, sem magasabb értelem nem kívántatott.*)

A képzőművész gondolatának magának kell hozzánk szólni művéből; ne kelljen azt a műven kívül a katalogusban, a leírásban olvasni. Csak a mi az alakokban, a színekben látható, csak az hatja meg szívemet és állapítja meg életemet, nem az a mit a művésznek más helyen tetszik közölni, vagy a mit egy más valaki akar nekem tanítani. Allegorikai festményekben, minők pl. Rubens külömböző jelenetei a IV-ik Henrik és Medicis Mária házasságából, senki sem tudakozódik az után, hogy az alakok minő gondolatokat fejeznek

*) Goethe's W. XXXI. 57. bl.

ki a mythologiai környezettel, mely oly helytelenül van az ujkori történethez kapcsolva. Az a gondolat csak a műbarátra nézve fontos, s annak felfogására és a festményen való olvasására semmi más ismeret nem képesít, csak a műismeret. Hogy mit akart a festő mondani, az a közönségre nézve közömbös, a mit valósággal mondott, az az egész kérdés. Beszélhetne a festő akármenyit gondolatairól, a szemlélő csak a festmény gondolatával igyekszik tisztába jöni, nem a művész gondolataival. Ha maga a mű nem mondja meg azt, a mit gondolt, annál rosszabb reá nézve, ha tudom, hogy akarta, de nem volt képes kimondani. A valódi művésznél a gondolat és műszerzeménye közt nem lehet ellentét, vagy különbség. Mikor az ifju Göthe Strassburgban egy látszólag bomladozó toronyról azt erősítette, hogy az be sem volt fejezve és arra a kérdésre, honnan tudja ezt, úgy felelt, hogy magától a toronytól, ebből nem csak az ő ítéletének helyessége tűnik ki, hanem a művészet nagyszerű teremtményének jelessége is, mely a művész gondolatát már akkor kitüntette, mikor a mű még nem volt befejezve.*)

A képzőművészetnek annyira külön kell állani a költészettől, melynek gondolatköre végtelenül nagyobb a többi művészetekénél, hogy soha sem szabad megkísértenie tárgyát egy költeményből változtatlanul venni át. Mentől szebb egy költemény, mentől inkább megfelel a költészet követelményeinek, annál kevésbé kötheti hozzá magát a képzőművész. — Értsük jól meg ezt. Fordításról, átvitelről van itt szó, a költő nyelvéből a szobrász vagy a festő nyelvére. — Nem szembetünő-e mindjárt, hogy mentől zamatosabb és erőteljesebb azon könyvnek a nyelve, melyet fordítani kell, mentől több nyelvi sajátosságot és szépséget mutat az az eredeti nyelvben, a fordításnak annál kevésbé szabad szolgainak lenni; s a fordító arra törekedjék, hogy saját nyelvén, mind azokkal a sajátosságokkal és szépségekkel adja vissza, melyek csak rendelkezésére vannak. Nem másként van itt a dolog. A festő veheti tárgyát a költőtől, mint megfordítva, a költő a festőtől, mindkettőjüknek meg kell változtatni és módosítani művészetök módja szerint, hogy a költő ne legyen festő és a festő költő, különben zavar állana elő, mely az allegorikus festészetre és a leiró költészetre vezetne vissza. Miként Homer az Akhilles paizsát nem leírja, hanem szemünk

*) Goethe's W. XXVI. B. 84.

előtt csináltatja s így a tért idővé változtatja úgy a festő is az időt térré változtatva, a költeményből azt a pillanatot választja, mely az egészre nézve legtermékenyebbnek tekinthető.

V.

Ha eddig a művészet beltartalma és külalakja volt a beszéd tárgya, a művészet céljáról is beszélni csak azért lesz szükséges, mert sok hamis vélemény van forgalomban, ama célzott illetőleg. Ha nem ilyen volna a helyzet, feladatunkat befejezettek tekintenők. De mihelyt a művész lelkében jelen van a gondolat, a mely a művészi alakot magára öltheti, a műdarab is megszületett. A művész, szükségesnek érzi, hogy lelkét kinyilatkoztassa, érzéki alakba öntse azt, mi az ő belsejében él; neki végre kell hajtani, mivel hogy másképp nem teheti; beszél, mivel ellenállhatlan szükségesség kényszeríti lélekzetet venni, ez az ő célja; más célzott nem ismer. Tudja, hogy embertársai meg fogják érteni, de a teremtés pillanatában maga sem gondol azokra s nem az a vágy mozgatja, hogy nekik tessenek, hanem egy ellenállhatatlan ösztön lelke bensejében. A szerencsétlen angol festő a ki látta, hogy egy egész délelőtt eltelik a nélkül, hogy valaki megjelent volna az ő szép festményét nézni, míg ezeken tolultak a szomszéd terembe, hol egy szemfényvesztő mutogatta ügyességét, öngyilkosság által véget vethetett életének, de valameddig él vala, mindig festenie kellett volna, mert a mi benne volt, azt ki kellett volna nyilatkoztatnia. A szép alak egyesítése a szép gondolatattal, tehát a szépség és egyedül a szépség, ime ez a valódi művész célja, a művészet célja.

A míg egyfelől mindenütt, hol ez van elismerve egyetlen célznak tekintik a művészet szabadságát és önállóságát, másfelől mindig szolgaságba juttatják, valahányszor más célzott akarnak elébe tűzni. És mégis gyakran túlmentek itt a határon. A szépnek eredetiségét félreismerték s azt mint valamely másnak a kifolyását, mint valami magasabbtól függőt tüntették fel. A hány hatalom lehetséges volt, hogy annak szolgálatába vessék a szépet, valóban annyinak is rendelték alája. Csak négy gondolható ilyennek s mind a négy érvényesítette jogait. A szépség érzékén kívül ismeret a forrásaiként megtaláltuk

már az érzéki észrevevést*) és az érzéki felfogó képességét***) később látni fogjuk még az erkölcsi érzület és a vallásos érzületet. Tehát e négy forrás mindenikének folyamányaként tekintették a szépet. A kik az érzéki észrevevéssel kötötték egybe, azok a művészet czélját a természet utánzásába helyezték. — Ezekről már kimerítőleg volt szó.****) Illik most azokról beszélni, kik ezt az érzékiséghez kapcsolták. Ezek ítélete szerint a művészet czélja az érzéki élvezet, most elég alantí és korlátolt értelemben, mint időtöltés, majd ismét valamivel magasabb és általánosabb jelentésben mint haszon, mint nyereség fölfogva.

Az első fölfogás a nagy közönségé. Ez nem ismeri más czélját a művészetnek, mint hogy nekünk időtöltést szerezzen, minket kellemesen szórakoztasson. S aztán egészen készületlenül és képzetlenül, gyakran a legkevésbé találó hangulattal közeledik a művészet legszebb emlékeihez. Czélja csupán rövid élvezetet keresni; megérteni nem kívánja. Ha a tarka színvegyület, vagy az alakok túlbősége a szemet elvakítja, vagy a hangok művészi változata megcsiklandoztatja a fület, minden kívánságának elég van téve; megindító, méltóságos egyszerűség hangja iránt süket. A hol nem egy tisztán hangszerre írott zeneművel van dolga, hanem a zene szavak kíséretét képezi, ott nem törődik a szavakkal, s igen nagy erőfeszítésébe kerülne annak értelmébe és szellemébe hatolni. A sokaságnál az előkészület és hangulat teljes hiányát s a művészet kevésre becsülését, mind a mellett is, hogy oly nagy buzgalommal özönlik a művészet ünnepélyveire, senki sem tüntette fel jobban, mint Göthe a Faust előjátékában. †)

*) de zinnelyke gewaarwording ;

**) het zinelyk gevoel.

****) A „Het zinnelyk gewoel“ cz. fejezetben.

†) Wenn diesen Langeweile treibt,

Kommt jener satt vom übertischten Mahle,

Und was das Allerschlimmste bleibt,

Gar mancher kommt vom Lesen der Journale.

Man eilt zerstreut zu uns, wie zu den Maskenfesten ;

Und Neugier nur beflügelt jeden Schritt ;

Die Damen geben sich und ihren Putz zum Besten,

Und spielen ohne Gage mit.

Was träumet ihr auf eurerer Dichter-Höhe?

Was macht ein volles Haus euch froh?

Beseht die Gönner in der Nähe !

De a mi most a sokaságnál uralkodik, a mult században a műbirálók általános nézete volt. Hogy a művészet czélja a gyönyörködés, a felől úgy meg voltak győződve, hogy még egy Lessing is, ki valóban a szépet ismerte el annak czéljaként, nem tudta magát a közönséges kifejezésektől visszatartoztatni. *) És e felfogás a legkülönösebb vizsgálatokra vezette az embereket. A műrecek közt természetesen előkelő helyet adtak a tragoediának s tapasztalatból tudták, hogy a tragoedia mily gyakran forró könyveket csal a szemekből s megdöbenti a keblet a borzalom által, vagy felzaklatja az izgalom által. Hogy lehetne ezt gyönyörködtetésnek tekinteni. De ez által az előítélet még sem volt eloszlatva, hanem igyekeztek a könyvekben, a részvétben, a reszketésben a gyönyörnek és élvezetnek egy bizonyos forrását felmutatni és Hamburgban a színházban teljes komolysággal hirdették:

„Ihr Freunden . . . . .

Ihr, die ihr gerne weint, ihr weichen, bessern Seelen,

Wie schön, wie edel ist die Lust, sich so quälen ;

Wenn bald die süsse Thrän', indem das Herz erweicht,

In Zärtlichkeit zerschmilzt, still von den Wangen schleicht ;

Bald die bestürmte Seel', in jeder Nerv' erschüttert

Im Leiden Wollust fühlt, und mit Vergnügen zittert.“

Jól megérdemelte ez a szellemdús Langendijk gúnyjait. Egyik legcsipősebb darabjában egy gazdag, de miveletlen parasztot hoz elő feleségével, kik bámulva néznek az amsterdami színházra. Kérdik az őrt, miféle épület ez, melybe annyi ember siet, és ez a meglepő felelet hallszik :

Olyan ház ez, melyben sirnak mulattatásul !“ Sirni mulattatásul ! Az ártatlan bárgyú paraszt nem tudta ezt megérteni, de a műbirák azt hitték, hogy értik, és hosszú értekezéseket írtak, hogy az általuk teremtett nehézséget az útból ismét eltávolítsák, azt a nehézséget, melynek egyéb alapja nem volt, mint az a képzelet, hogy a művészet czélja egyedül a gyönyörködtetés.

Halb sind sie kalt, halb sind sie roh.

Der, nach dem Schauspiel, hofft ein Kartenspiel ;

Der eine wilde Nacht an einer Dirne Busen ; u. s. f.

*) Lessing: Laokoon magy. ford. 48. l. „Az igazság szükséges kelléke a léleknek . . . . . A művészetek végeczélja ellenben a gyönyör: s ezt nélkülözhetni.“ Zimmermann (Gesch. d. Aesth. 189. l.) helyesen jegyzi meg erre, hogy nem egyez ez, mint: „eine anschmiegende Condescendenz an die herrschende Ausdrucksweise.“

Minő veszélyesnek kellett ily nézetnek lenni, könnyen belátható. Nem egy, de több származott ebből. Ha a művész, ki tiszta és emelkedett gondolatok által van lelkesítve, erre hallgat, az előítélethez alkalmazkodik és egyedül a sokaság élvezetének dolgozik. Művészete aztán mind mélyebben sülyed és mindinkább valami nyereséges kézművesség jellemét ölti fel. S ha e méltatlan felfogással szembe száll, ha bátorsága van az árral szembe evezni, akkor műve, valamig 'e felfogás uralkodik, kívül marad az ízlésen és csak az utókor helyeslésére számíthat.

De az a felfogás, melyet hibáztatunk, még több rosszat okoz. Az a művészet ellen még a szenvedélyt is mozgásba hozza. Ha egykor a gyönyörűség szolgálójává volt lealázva, nem sokára heves harcra kellett ellene folytatnia. Az, a mi az élvezeteset bűnösnek, magasabb rendeltetésünkkel, az erkölcsiséggel, valóságossággal összeférhetlennek tekintette, ez ellen is szót kellett, hogy emeljen. Úgy kezdették rajzolni, mint egy veszélyes csábítót, kit meg kell vetni. Kivel semmiféle érintkezésben nem lehetett az ember, míg kedélyét komoly, tiszta hangulatban akarta tartani. Bizonyára csak puhíthatott, és megbéníthatta a lélek ruganyosságát, vagy munkátlanságba és szenderbe sülyestette. Még napjainkban is találkozunk e jelenséggel. A hol nagy vallásos ünnepélyek mellőzve vannak, ott a tudományos iskolák nyitva állanak, a kereskedés élénken foly, a nyilvános közlekedés nincs megakadályozva; csak a művészet temploma van sok helyen bezárva, mintha a vétek iskolája volna. Még sokan vannak, kik nagyobb valóságosság jelének tartják, ha a művészetnek háborút izennek. Csak azoknak lehet azt tulajdonítani, kik magukat barátainak nevezik és megis úgy képzelik azt, mint egy pajzán, élvezet nyújtó hölgyet.

De van-e ezen felfogásban valami igazság? Még a művészetek sorára vetett rövid tekintet is ellenkezőt bizonyít. Álljatok az ókor szobrászat mesterművei elé, vagy menjetek be az istennek szentelt gothízlésű templomokba, és mondjátok meg, semmi egyéb, semmi tisztább és magasabb nem történik lelketekben, mint valami üres tetszés, valami hirtelen eltűnő élvezet? Tekintsétek Rubens festményét, mely a keresztrőlvaló levételt ábrázolja, és mondjátok, hogy mulattat-e ez? Az ember remeg az illetlen szó miatt; valami nemeesebb, valami ihletes van itt; nem a mulattatás szelleme van itt, hanem a szentségé; a mélyen megilletődött szív egyebet érez a tet-

szésnél. És mit mondjak a költészetről? Midőn a lélek a hymnus szárnyain az égre emelkedik, midőn a szomorújáték a lélek legfinomabb húrjait rezgeti meg, nem több-e ez, mint csupán mulatság? Még a vígjáték, még a tréfa és a játszi elmesség költészete is valamivel többre törekszik, mint hogy pusztán az élvezet vágynak tegyen eleget. Mikor ezek az ember és társadalom hibáit legnevetségesebb alakjában feltüntetik, vagy a gúny ostorával csapdossák azokat, akkor kényszerítenek, hogy saját kebledbe tekints s a helyett, hogy mulattatnának, arcodon a szégyen pírját, szívedben a megbánást akarják előidézni. És a zeneművészet? Lehet-e a mulatságról szólni, midőn Händel Hallelujah-jára imádkozva letérdelsz és érzed a Herder nyilatkozatának igazságát, hogy az isteni tiszteletnek igazi nyelve a dicséret.*)

De meg lehet-e elégedni ama másik felfogással, mely a művészet célját a mi érdekünkben a mi hasznunkban keresi, mintha az az életet nekünk kényelmesebbé és kellemesebbé akarná tenni, és minket hasznos leczkékkal látna el? A kik ezt állítják, a kétnemű tankölteményre utalnak minket, melyben nem lehet egyebet látnunk, mint a költészetnek, a képzelet nyelvének átmenetét a prózára, az értelem nyelvére. Az építészetre is figyelmeztetnek s ki akarják mutatni, hogy annak nincs más célja, minthogy nekünk lakásokat szerezzen, melyekben biztosítva vagyunk hőség, vihar és eső ellen, és a hol napjainkat nyugalmasan, kényelmesen eltölthetjük. Szerenese, hogy a művészek az ő hivatásukat jobban értik, mint emez úgynevezett műértők. Tudják, hogy a hasznos és szép művészetek közt fölállított különbség nem hiu, nem önkényes. Az építészet a maga művészeinek más munkát ad, mint az ács vagy a köműves munkája. Ha mindjárt legtöbbet is lehet e mellett a hasznosságra gondolni a miért nem is a legmagasabb, hanem a legolcsóbb rendű a művészetek között, még sem szűnik meg művészet lenni. Ez is a muzsák szolgálatában áll, de épen ezért ebben is nincs minden a haszonra és czélszerűségre számítva. Házat építeni, mely csupán arra van szánva, hogy lakásúl szolgáljon, ezt a mester emberre is rá lehet bízni; az építésztől az ember művészetit vár. Miféle hasznot húztak az egyiptomiak óriási pyramisaikból, vagy a görögök néha gazdag,

*) Herder's W. XXXIV. 386. 1.

néha egyszerű, de mindig izléssel diszített oszlopaikból? Használhatóbbak lettek-e azok által templomaik? vagy szépség iránti érzékek elégült-e ki azok által? És a goth templomok? Bizonyára szánakozva vonogatnók vállunkat oly ember felett, ki a pazar kézzel rájok szórt gazdag diszítványok mellett azt kutatná, mi a haszna minden egyes diszítványnek?

És ha az építészetről más művészetek terére megyünk át, akkor még különösebbnek látszik, hogy azok célját valaha a hasznosságba helyezték. Vagy miféle haszonra törekszik a szobrász? Vajjon az a szándéka, hogy alakjai által folyosóinkon és szobáinkban a körül bolyongó szemnek egy nyugpontot adjon? Vagy tán Venusának, vagy Dianájának az a célja, hogy állás- és mozgásban minket fesztelenségre és tetszősségre tanítson? Meg akar ismertetni a test szerkezetével, az izmok működésével, a szenvedélyeknek magatartásban és arezban való kifejezésével? Akkor egy boncztani atlasz bizonyosan a legszebb gyűjteménye lenne a szobrászati művek másolatainak. És miféle haszonra tekint a festő? Mikor virágokat vagy gyümölcsöket festeget, egy erdős tájékat, vagy háborgó tengert, a növénytant akarja-e tanítani nekünk, vagy a hullámok mozgását ismertetni? Mindezt jobban megtanulhatnak magában a természetben, vagy a tudományos iskolákban. Vagy a történet festő a történelmi tényeket akarja elménkbe vésni? Nekem úgy tetszik, hogy leginkább el lehetne érni e cél a történetyomozó által. A zeneművészről említést se teszek; hogy ez legalább nem akar tanítani, arról senki sem fog kételkedni. És a költő? Csak a tankölteménynek célja az, hogy hasznos leczkét adjon. De figyelj a lyrai költészet kellemes hangjaira. Nem azért szólal meg énekében a költő, mert valamire tanítani akar, hanem azért, mert a lelke tele van, és szükségét érzi, hogy kiöntse azt. Midőn Van Haren ezt énekli egy szép dalban:

„Oh jaj, mi gyorsan tűnnek napjaink,

S nevünk, hirünk miként enyész velök!“*)

akkor nem akar nekünk oktatást adni az élet folyásáról, de abban a formában, mely rendelkezésére van, a költészet formájában, azt a mély benyomást akarja tudunkra adni, melyet életünk mulandósága, melyet a fájdalom, mely életútunkban kísér, az ő lelkére gyakorolt.

*) Helaas, helaas, hoe vlieden onze dagen

Hoe spoedt zich ieder nur met onzen luister heen!

és nem tanít minket, hanem megindít, megráz és meggyőz. Ha valaha mertél szólani Götheről, és ki az, a ki ma nem érzi magát arra hivatva? bizonyosan ismered szép költeményét: Euphrosynet. Mit tanultál általa? Mintha itt a tanítás volna szóban! felelsz illő méltatlankodással. Helyes, add ezt a választ mindenütt, a hol a művészetről van szó. Ha célja nem a mulattatás, a haszon és tanítás ép oly kevéssé.

Azért is sokan, a kik még nem voltak képesek a művészet teljes önállóságát elismerni. annak érzéjét valami magasabba helyezték. Nem az érzékiségnek, hanem az erkölcsiiségnek akarták alávetni. Megbotránkozva azon vád felett, mintha ez az igazi erkölcsiiséggel összeférhetlen volna, minden erejüket összefogták, hogy ezt az erény védnökévé tegyék és ezen nagy hangzásu czim alatt érvényt szerezzenek neki. Ugyanazon hamburgi szinpadról hirdették e tant;

Die Fürsicht sendet sie mitleidig auf die Erde,
Zum Besten des Barbar, damit er menschlich werde ;
Weiht sie, die Lehrerin der Könige zu seyn,
Mit Würde, mit Genie, mit Feu'r vom Himmel ein ;
Heiszt sie, mit ihrer Macht, durch Thränen zu ergötzen,
Das stumpfeste Gefühl der Menschenliebe wetzen ;
Durch süsse Herzensangst, und angenehmes Graun
Die Bosheit bändigen, und an den Seelen baun.*)

Jóllehet e felfogással a művészetnek nemesebb cél van tulajdonitva, de még sem tudok ehhez sem csatlakozni. Kétségbe vonom a jogot, hogy a művészet tulajdonképi célját az erénybe helyezze, egy művészeti műnek értéket nem akarom annak erkölcsi vonatkozásától függőben látni. Volt már nem egy leczke hirdetve az erényről olyan formában, a mely távol a szépség határaitól, rútnak, visszataszítónak lenne mondható. Ezeket is a művészet körébe számítsuk-e? Állítsák ezt azok, kik a művészetet egyszerűen az erény szolgálatába akarják vetni. Bizonyára, ha ez urnő elégült, minden kívánságnak elég van téve. Elégnek kell akkor lenni, ha a mű csak öszhangzásban van az erkölcsi törvény szabályaival. És valóban ezt gyakran elégnek is tartották. Minden műdarabnál azt kérdezték, mit tanít az erényről s ezt az erkölcsi leczkét, mint legfontosabb vagy egyedüli célzt, gyakran kifejezetten is hirdették. A költő többet nem működtette, hanem

*) Lessing W. VII. 36. l.

beszéltette személyeit s a színpadról oly nyelv hallatszott, minőt az ember az iskolában az erkölestani órákon, vagy a templomi szószék-ről várt volna. Ha már mindenki csak áhítatossággal hallhatott és láthatott, úgy a szépség iránt kevesen törődtek. Sokszor elvesztették azt szem elől, a mennyire csak lehetséges volt. Teljes meztelenségében állították elő a gonoszszágot s mikor a jóízlés fölkelte az ellen, akkor ezzel a kitérő felelettel mentegetőztek: az embernek ismernie kell a bűnt, hogy erényesen cselekedjék. Így hagyták a szépséget számításán kívül; hogy ennek jogai vajjon figyelembe voltak-e véve, közönyösnek lázott. És maga az erény is szenvedett e meggondatlan hevesség miatt, mely neki áldozatot akart hozni, melyre semmi igényt nem tartott. Vagy megnyerhető-e az ember az erény szolgálatára, mikor mindig a gonoszra utalják, ha az mindjárt undorító alakjában és nyomorának minden következményeivel van is rajzolva? A tapasztalás ellenkezőre tanít. A rossz a lélekben gyökerezve ott marad, gyökereit mindig mélyebbre hajtja, és buján hajt ki, mint a burján, mely minden jót elfojtással fenyeget. Utálatos megjelenése ellenben és mind az a baj, a mi nyomában jár, ez elenyészik a képzeletből s végre maga a bűn is tetszetős alakban jelenik meg. Így pusztul el mind a szépség mind az erény, ha a szépet csupán az erény egyik eszközének tekintik. Ha a művészetet szolgálóvá teszik, elenyészik saját méltósága, s egyszersmind rosszul teljesíti munkáját is; de add meg teljes szabadságát és mindenütt tapasztalni fogod áldásait. A szép saját természeténél fogva az erényhez vezet, de a szép nem az erényért van. Így értették ezt a görögök és ők tudták, hogy mi a művészet.

A szép saját természeténél fogva az erényhez vezet; jó lesz azt az igazságot nem hagyni figyelmen kívül. Habár nem is célja az erény terjesztése, de mégis eredménye a művészetnek. A szépség érzetének az emberben önállónak kell lenni, de viszont oly önállósággal kell birni mind annak a mi az emberben van, így az erkölcsi érzületnek is. A művészet semmit se hozhat létre a mi ellenkezik az erénnyel, és képes azt alá ásni. A mi valóban szép, az soha sem is lesz ilyen romboló hatása; ellenkezőleg gyümölcsöket fog teremni az erkölcsiség számára. Nem böles mondatok és erkölcsi leczkék által, hanem maga a szépség által. — Miként a szépség érzéke az érzéki és erkölcsi érzékek közt áll; miként a szépnek része van a szellemben, melynek uralmában áll az erény, és az érzékiségben,

melynek alakját viseli; úgy a művészet legjobb eszköz arra, hogy az embert azon tiszta kedélyhangulatba helyezze, mely az erkölcsi életre nélkülözhetlen. A mult század közepén Möser a maga Harlekinjében helyesen jegyezte meg, hogy az ember nem azért üzi a művészetet, hogy magát jobbitsa, hanem hogy magát nyugalomra és öröme hangolja, és így a megfáradt szellemet komoly kötelességek teljesítésére előkészítse. Főképen Schiller az, a ki mindig arra mutat, hogy a művészet megszabadít minket azon kötelekektől, melyekbe az érzéki élvezet szorit; s megtanít annak belátására, hogy magasabb és neme-
sebb élvezet is van, mint a mit egy hirtelen eltűnő mámor adhat. — Egyszersmind megfinomítja és szüziessé teszi érzékünket, úgy hogy semmi alávalót, vagy köznapiast nem tekintünk gyönyörrel, annál kevésbé ragaszkodunk hozzá szívünköl. A ki ahhoz van szokva, hogy mindennap lássa és csodálja a szépet, hogy találhatna helyet annak kedélyében a rút, a roszt? Kevés dolog van, a mi oly üdvös befolyást gyakorolhatna a gyermekek jellemének kifejlesztésére, mintha folytonosan érintkezésbe hozzuk a széppel, ha látás és hallás által mintegy fölszivatjuk ezt velök és távol tartjuk attól, a mi nemtelen, vagy mindennapi és közönséges. Ezt az összefüggést a szép és jó közt a régiek már érezték és egy saját szóval*) fejezték ki s ez minden következő időközön át el is volt ismerve. Valahányszor a művészek ezt eltevesztették szem elől, mindannyszor szenvedett e miatt nem csak az erény, hanem a szépség is. Épen ebben áll a classicus költészet jelessége a romanticus felett. Az utóbbi nem fokozza erkölcsi erőnköt, hanem elbágyasztja, hamis eszményeket tár előnkbe, és minden gondolatunknak és cselekvésünknek olyan irányt ad, a mi által gyenge és beteges lesz. Az első ellenben a világról és kötelességeinkről való nézetünket egészségben tartja, üdesége és ébersége által megőrzi hangulatunkat s az élet komolysága mellett is eltávolítja tőlünk a buskomorságot és álmodozást, a mi képtelenné tenne a jót megismerni és véghez vinni.

Igazán kívánható volna, hogy művészünket újra amaz elv hatná át hogy semmi sem lehet valóban szép, a harmonikus emberben élő és beszélő szépség érzetét semmi sem tudja igazán kielégíteni, a mi

*) *καλοκαγαθία*, *ή*, a *καλός* = szép, és *αγαθός* = jó, szavakból, mely a mi nyelvünkön annyi mint: erény; derékség, becsületesség. A fordító.

az erkölcsiséggel ellentétben van. A művészet képes, hogy az erény számára a mennyi jót, épen annyi rosszat is okozzon. Míg a tudomány mindig kételyt támaszt és vitát intéz, addig a művészet fölül emelkedik a vélemények minden vitáján, minden kételyen és csak ahhoz fordul a mi nagyszerű és nemes a szivben él. De mikor ezt a hivatását félreismeri s ezen erejével visszaél, csupán rossznak lesz a forrása. A ki nem borul le Isten előtt, az már hódol a romlottság szellemének. Mennyi elfajulás, mennyi zavar nem származott már valamely megromlott művészetből. A képzelet túl van terhelve sok kóranyaggal, mely csupán pusztítólag tud hatni; gyakran még gyilkoló méreggel is egyesítve. Nem csak a képzőművészet vádolható itt sok visszaéléssel, de még maga a zeneművészet is. És nem legkevesebé a költészet. Mennyi rosszat nem oltott főleg az ifjuság keblébe nagy számu költő és regényíró, kik nem csak a jóízlést rontották meg, hanem az erkölcsi érzületet is. Sajnálkozunk és jogosan azonosulni színi előadásokon, melyek Londonban és más fővárosokban az utcza gyerkőczöket egy pennyért az erény és vallás minden élveitől megfosztják, de igen könnyen elfelejtjük, hogy előkelőink olvasmányaikból a romlást mohón beszíjják; egyetlen különbség csak az, hogy ezek többet fizetnek érte és finomabb alakban élvezik azt, a mi az erkölcsi természetet tán még inkább megrontja. Gyakran fájdalmas panaszokban törnek ki Shakespeare megbotránkozató közhelyei, vagy Rubens meztelen érzékisége felett, és abból a boszuságból, a mit már a sértő külalak okoz náluk, azt következtetné az ember, hogy a tartalomra nézve még szigorubbak fognak lenni. De épen a tartalom közömbös előttük. Ha a finom, vagy helyesebben: finomitott alak meg van tartva, a rosszat önként és tárt karokkal fogadják. Lehet a bűn oly meztelen, a milyen csak lehet, csak hogy teljes nap világra ne jöjjön; a vétek önként a homályt vagy az éjszakát keresi.

Hátra van még azokról szólani, kik a művészet szabadságát irigyelvén, azt a vallásos érzület uralma alá akarják helyezni. Napjainkban ezek szünetlenül működnek. Létezik jelenleg, nem kutatom sokféle okait, bizonyos törekvés a régeinek helyreállítására, annak restaurálására, a mi, úgy látszik, örökre túl van haladva. Még a művészetben is érvényesíti ez befolyását. Azon van, hogy ismét életbe léptesse azon időszakot, midőn a művészet alá volt vetve az egyháznak, és tárgyai csupán vallásos, keresztyén jellegűek voltak. A

vallás, így szólnak ők, lényege az embernek, mely ha benne a maga erőteljességében él, egész lelkét eltölti, és lételének a gócpontja. Minden ennek kell tehát, hogy szolgáljon, és a művészetnek sem lehet más célja, mint a vallás előmozdítása.

Midőn teljes erővel állok szembe e felfogással, épen nem akarom azt erősíteni, mint némelyek teszik, hogy a művészet egyáltalán semmi vallásos tárgyat nem választhat.*) Egyik egyoldalúságra; figyelmeztetve, szorgosan óvni fogom magam a másiktól. Ha a vallás erő, sőt egyike a leghatalmasabb erőnek az emberben, miért fosztanók ezt meg jogától, hogy akadálytalanul, zavartalanul működjék. Midőn ez a művész szívét megtölti, mikor szent lelkesedéssel lángol egy felsőbb világért, miért kellene elrejtienie a legmagasabbat, a mi benne végbe megy, miért ne szólaltatná meg azt lángelméjének műveiben? Ha ezt neki meg akarnák tiltani, hiába való törekvéshez fognánk. „Kinek szíve telve, megered a nyelve“, mondja a példabeszéd. A művész a mi titalmunk, kényszerünkkel nem törődhetik; a mi benne van, azt neki ki kell nyilatkoztatni; ha vallásosság honol keblében, minden munkájában ki fog tünni az. Így van ez az egyes embernél, így van ez az egész időszakokkal is. Mikor egy korszak alaphangja a vallás, az mindenült hallható lesz. S nem így látjuk-e ezt Olaszországban a XVI-ik század végén. Mindenütt új és föléledt vallásos életet találunk; az egyház, a mely egyideig végéhez látszik közeledni, új erővel támadott fel. Másodszor is uralkodik a korszak minden iránya felett. A művészet is ennek uralma alá kerül, s ez alárendelésből a legszebb gyümölcsöket szedi. Nem volt tartalma, nem volt tárgya, a mihez érdeklél ragaszkodjék; most az egyház adta azt neki. Tekintsük meg ezt a költészetben, az érzelemteljes Tassóban, ki nem a pogány ó korból választ hőst és Jeruzsálemnek a hit és a keresztyénség ereje általi felszabadítást éneklé meg. Tekintsük meg a festészetben, a Carracci iskolájában, mely oly szorgosan foglalkozik a Krisztus eszmé-

---

*) Ép oly kevésbé vonom kétségbe, hogy a valódi művészet saját lényegénél fogva minden jónak, tisztának s így a vallásnak is érdekeit előmozdítja. Teljesen egyetértek Lévêque nyilatkozatával (la Science du beau II. 10): „Le beau n'est nullement contraire à la religion; mais il n'y peut conduire l'âme que par sa vertu propre, c'est-à-dire en rayonnant à nos yeux d'un tel éclat que l'âme se porte naturellement du reflet à l'astre, de la beauté finie à l'exemplaire et au principe infini de toute beauté“.

nyével és a szentek életével; Domenichinoban, ki a mennyei boldogságot tünteti szem elé a földi nyomor helyett, a szegény embert a kegyelem- és szeretetben gazdag ég királynőjével szemben; Guido Reniben, kinek a szent szűz örök, hervadhatatlan szépsége áll lelke előtt, vagy Judithot festi, de hálával telve a mindenható segélyéért. Tekintsük meg végre a zenében, hol a vallás egy jobb és erőteljesebb élet hajnalát kelti fel. Mindenféle művészeti fogásba és talányba be van ez bonyolítva, és számos mise hallható, mely ismert világi dallamok után van készítve. Joggal hoszankodik a tridenti zsinat ezen s fölmerül a nagy kérdés, vajjon a zenét lehet-e tovább is túrni a templomban? Ha maradni fog, a vallástól kell áthatva lennie és a vallás kivanalmainak kell megfelelni. Nagy a veszedelem, mely ezt fenyegeti, de van egy ember, a ki ezt el tudja hárítani. Ez Palestrina. A világtól elfeledve magányban és szegénységben él, de szelleme az által nem szenvedett és észre sem vett kunyhájában írja azt a zenét, mely a Sixtini kápolnában minden évben a nagy pénteket dicsőíti. Reá bízták, hogy ama komoly és vallásos formában egy misét készítsen. Érti, hogy a templomi zene élete most tőle függ, és megragadó pillanat az, midőn a papirt maga elé teszi és szilárd kezekkel ez imát írja rá: „Uram, világosítsd meg az én szemeimet!“ Az imádság meg lőn hallgatva; a Marcellus pápa miséje létrejött, tele egyszerűség, magasztosság és alázatossággal, de tele vallással és kereszténységgel. IV. Pius pápa egészen el volt ragadtatva. Ez, így kiáltott fei, ez az egek dallama, a miként azt János apostol hallotta. És ezen szigoru hangban maradott meg az egyházi és vallásos zene. Átment ez az oratoriumra, ez lelkesítette Händelt, mikor írta az ő Messiasát. Valóban, mikor ilyen példákat látunk magunk előtt, megbocsáthatlan lenne, ha el nem akarnókismerni, hogy művészet a vallás mezején is mozoghat és a gazdag és teljes karénekeknek olyan kincsét mutathatja fel, a milyen csak ott található egyedül.

De azért a művészetet a vallásnak vessük alája és minden más célt metagadjunk tőle? Azt kellene akkor állítanunk, hogy mindaz, ami képes vallásos gondolatokat és kedélyhangulatot ébreszteni, már szépnek is mondható és a művészeti tárgyak között helyet érdemel. S lehet-e ez állítást kockáztatni? Nem hiszem, hogy valaki ehhez csatlakoznék. Ezerekre megy a kereszténységért martyrságra jutottak szenvedéséről és haláláról írt költemények száma, melyeket mindenki

nagyon vallásosnak fog mondani, de szépnek senki sem mondhat. Nagy száma van a festményeknek, melyeket az egyház az általa sürgetett tanok előmozdítására alkalmasoknak itél, de a melyeket a művészet el nem fogadhat, mivel ezek a szép helyett a rútat, az iszonytost tárják szem elé. Még Caracci ugyanazon iskolájában is szélsőségre jutottak. Vagy nem áll-e ez Domenichino Szent Agnesénél, hol a kard alatt a vér serkedezését lehet látni? Vagy Guido Reninél, midőn a gyermekek lemészárlását Betlehembben egész meztelenséggel rajzolja, az asszonyokat kiáltásra tátott szájjal, a bárdokat, melyek az ártatlanságot ölik meg? Guercinoi Péternél, hol a kard még a föbe döfve látszik? Mindez lehet vallásos és keresztyén, de szép, az nem és kívül esik a művészet határán.

Tovább megyek és kérdezem: miért lehetne csak a vallás a művész munkájának tárgya? Bárminő érdemét is ismerjük el, és bármilyen nagy is annak ereje, a vallás még nem az egyedüli a mi az emberben él. Lelke még más észrevételekre is alkalmas és képes arra, hogy a világot nem csupán vallásos, hanem más szempontból is tekintse. Semmi ok sines arra, hogy a művész, kinek szive másért is doboghat, eme más érzelmeket miért ne fejezhetné ki. Elzárva legyen a természet előttünk, vagy csak annak teremtőjére való gondolattal szemlélhetjük azt? Én azt hiszem, az ő művei oly nagyok és dicsők, hogy az ember belemélyedhet azokba a nélkül, hogy reá magára gondoljon. Mennyi tiszta és boldog pillanatot köszön a művész a szeretetnek s megtiltva legyen-e azt énekben kifejezni, vagy a szeretet tárgyának képét véső vagy ecset által megőrizni, csak azért mivel ez földi szeretet? Mily gazdag és sok oldalu az ember akár magán életében, akár a társadalom és történelem szinpadán s a művészet megvesse mind e gazdagságot s abból az elvből induljon ki, hogy semmi sem létezik egyéb, mint az egyház, vagy hogy csak ennek lehet előttünk becase? Ily téves nézet távol legyen tőlünk. Egész életünk bizonyítja, hogy még sok létezik reánk nézve, hogy szívünk és szeretetünk azokhoz is van kötve, s jogunk van a szépet ott is észrevenni és visszaadni művészetünkben.

Az itt vitatott nézet támogatása végett sok művészetnek az eredetére mutattak, a mely csupán a vallás, az egyház által állott elé, ennek ünnepélyei szebbé tételére. Örömet elismerem ezt. Már az ókorban föltaláljuk ezt. Midőn tavasszal az egész természet megújult, életre

ébredt, a görögök a természet istenének oltárainál ártatlan öröm dalokat énekeltek, és midőn ősszel minden az évszaki álom karjaiba hanyatlott, és a fa elvesztette ékességét, akkor a fájdalom és az elválás dalai hangzottak, a halál szomorú nótái. Az előbbiekből a vigjáték, az utóbbiakból a szomorujáték állott elő. Az ujkorban ugyanazon jelenséggel találkozunk. A kinszenvedés hetében és husvét hajnalán a papok Romában még mindig recitativákban éneklék el az evangéliomokból a Krisztus szenvedését, halálát és feltámadását. Miként a dráma, úgy az oratorium ennek köszöni létrejövetelét. Így a művészet a vallás, az egyház által gyakran sokra haladott, de elég ok-é ez, hogy örökre az egyházhoz legyen kötve? Mikor a gyermek, a kit ápoltál, fölneveltél, férfivá lett, még akkor is azt kívánod, hogy a férfi is térdeidre üljön és gyermeki hitben hallgasson szavaidra? Idők folytán a művészet önállóságra nőtt és elvált a vállástól, úmbár hálás megemlékezéssel gondol vissza annak első dajkálkodására. Kísérletet tegyünk, hogy szabad fejlődésében megállítsuk? Azon igyekezzünk, hogy régi álláspontjára ismét visszavigyünk? Ez oktalan vállalat lenne. Nem hátunk megett van a mi nemünk jövője, hanem előttünk; előhaladásra, nem visszalépésre vagyunk rendelve.

És annál kevésbé fogunk arra gondolni, mentől élénkebben lelkünk előbb áll, hogy a művészet csak akkor fejtette ki minden erejét, akkor mutatta teljes nagyságában, midőn a vallástól megválva tisztán világivá lett. Láthatni ezt a XV. század végén és a XVI-ik elején Olaszországban. — Mind az a legszebb, legdicsebb, a mi a régiek óta az építészet, festészet és szobrászatban létrejött, mind az azon rövid időkorba esik, melyben a művészet az egyház kötelekeit levette, sőt sok munkáiba amazzal ellentétes szellemet lehelt bele, és ott is, a hol keresztyén tárgyakat választott, egészen görög módon kezelte. Mentől tökéletesebb lesz Raphael, annál szabadabbnak látjuk őt és nem másképp van ez Michel Angelonál és Bramantnál is. Maga a pápa is, II. Gyula, a consistorium minden ellenzése daczára a régi szent Péter templomot elbontatja és egy új templom alapkövét teszi le, mely a görög minták szerint lesz építendő.

Főleg napjainkban a visszaállítás gondolata távol legyen tőlünk. Korunk vallása nem elég üde, nem elég eredeti, nem elég erőteljes, hogy művészetünknek új tartalmat adjon és művészeinket új szellemi erővel lelkesítse. Vagy talán a mi építészetünk olyan izlésű templo-

mot talált fel, mely a mi képzeteinknek megfelel? Mind az a amit tud, másolata a középkori templomoknak. És képzőművészetünk? Szobrászaink nagy emberek szobrait készítik, festőink másolják a régi madonnákat s még a vallásos és egyházi tárgyakat is tisztán historiai stílusban kezelik. Zenénk is a föld öröme és bánata körül mozog; Mozartban, kit legnagyobb képviselőjeként tisztelnek, a gondolatok tiszta emberiségét dicsérik és Beethoven inkább ellenkezésben van a keresztyén meggyőződéssel, mint annak alávetve.

Mit szóljak még költészetünkről? A papi és egyházi téren valóban csak mint egy szánandó, elsoványodott váz lézeng még, a melyben semmi erő és élet nincs. Hasonlítsd össze a mi bágyadt vallásos énekeinket a régibb idők bensősége-, gazdagsága- és szilárd hitével és meg fogod látni, hogy erőnk egyébben van és hogy más a hivatásunk. Az állam nagy, hatalmas és boldog lett, mióta az egyház bilincsei nem tartják lekötve; és a tudomány életerejére egy napon született az állam szabadságával. Virágzása lehetetlen vala, valameddig Galileit arra lehetett kényszeríteni, hogy a természet tudományok igazságait az evangéliumra megtagadja; mióta pedig ön magára hagyatott, évről évre dusabban növekedett. Ezt a példát tartsa szem előtt a művészet. Ne viseljen semmiféle köteléket, bármilyen ragyogó legyen is az, mert minden kötelék megbénítja erejét és zavarja szabad mozgását.

Ha ez a követelmény helyes, ha ez az állítás igaz, ha a művészetnek önállónak kell lenni a természet vizsgálásával, az érzékiséggel, valamint vallásossággal és erkölcsiséggel szemben, akkor erős meggyőződéssel fordulunk vissza azon alaptételhez, melyből ez az értekezés kiindult, hogy a szépség érzéke önálló létezéssel bír, hogy új ismeretforrás, hogy a művészet tudományának ismeretforrása.

(Hollandból.)

Lakatos Sámuel.